

Muzische opvoeding

MUZIKALE OPVOEDING

Deelleerplan

Muzische opvoeding

MUZIKALE OPVOEDING

Deelleerplan

De Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken heeft zijn goedkeuring gehecht aan het leerplan 'Muzische Opvoeding - Algemeen Deel'.

Brief van de inspecteur-generaal Basisonderwijs met als kenmerk 131/BaO/R.S./bp/97301 en 98360.

© CRKLKO 1999 Tweede druk: 2001

Alles uit deze uitgave mag voor correct gebruik binnen onderwijs en begeleiding worden gekopieerd. De bron dient dan evenwel te worden vermeld.
Voor handelsdoeleinden mag niets van deze uitgave, in gelijk welke vorm ook, openbaar worden gemaakt behalve met de uitdrukkelijke toestemming van de uitgever.

Illustraties: Inge Van Royen

INHOUD

	Inhoud	3
1	Toelichtingen bij het deelleerplan en zijn krachtlijnen	5
1.1	Wat houdt het in?	5
1.2	Wat zijn de kerndoelen van dit leerplan?	5
1.3	Hoe zijn de leerplandoelen geordend?	6
2	Het handelende kind	9
2.1	Uitgaan van de auditieve ervaringswereld van het kind	9
2.2	Vaardigheden ontwikkelen	9
2.3	De omgang met klank en muziek	10
2.3.1	Klankeigenschappen en muzikale aspecten	11
2.3.2	Vorm en vormstructuur	11
2.3.3	Een specifiek communicatieproces	12
2.3.4	Een extra-muzikaal communicatieproces	13
2.3.5	Cultureel bepaalde kenmerken	14
3	Muzikale omgangsvormen	15
3.1	Hoe gaat het kind met klank en muziek om?	15
3.2	Klank en muziek actief beleven	16
3.2.1	Muziek maken	16
3.2.2	Luisteren naar muziek	16
3.2.3	Muziek noteren	17
3.2.4	Op muziek bewegen	17
3.2.5	Muziek ontwerpen	18
3.2.6	Over muziek praten en nadenken	19
4	Het domein muzikale opvoeding	21
4.1	De muzikale mogelijkheden van elk kind ontwikkelen	21
4.1.1	De geluidsomgeving exploreren	22
4.1.2	De eigen gevoelens verkennen	22
4.1.3	Een oriëntatie op de auditieve wereld	23
4.2	Een continu leerproces	24
4.3	Muzikale opvoeding in de kleuterschool	25
4.4	Muzikale opvoeding in de lagere school	28
4.5	Extra aandachtspunten	30
4.5.1	De muzikale omgeving van kinderen	30
4.5.2	Een muzische grondhouding	31
4.5.3	Een proces van creëren, recreëren en beschouwen	32
4.5.4	De ontwikkeling van het religieuze beleven	33

5	Doelen	35
5.1	Het kind musiceert met klank en muziek	36
5.2	Het kind luistert naar klank en muziek	37
5.3	Het kind leest en noteert voorstellingen van klank en muziek	38
5.4	Het kind ontwerpt klank en muziek	38
5.5	Het kind beweegt op klank en muziek	39
5.6	Het kind denkt na en praat over klank en muziek	39
5.7	Het kind verwerft bepaalde houdingen via de omgang met klank en muziek	39
6	Muzikale opvoeding didactisch organiseren	41
6.1	Didactische tips bij musiceren	41
6.2	Didactische tips bij luisteren	46
6.3	Didactische tips bij lezen en noteren	51
6.4	Didactische tips bij ontwerpen	53
6.5	Didactische tips bij bewegen	54
6.6	Didactische tips bij verwoorden	56
6.7	Didactische tips bij aanvullende attitudes	56
6.8	Algemene methodologische wenken	59
6.8.1	Wenken bij musiceren	59
6.8.2	Wenken bij luisteren	61
6.8.3	Wenken bij lezen en noteren	61
6.8.4	Wenken bij ontwerpen	67
6.8.5	Wenken bij bewegen	68
6.8.6	Wenken bij verwoorden	68
7	Muzikale opvoeding: hoe werk je eraan?	69
7.1	Een geïntegreerde aanpak	69
7.2	Een systematische aanpak	70
7.3	Taakverdeling in de school	70
7.4	Middelen	71
8	Muzikale opvoeding: wat en hoe evalueren?	73
8.1	Wat evalueren?	73
8.2	Hoe evalueren?	74
9	Verklarende woordenlijst	77
10	Bibliografie	83
11	Concordantielijst	93

1 TOELICHTINGEN BIJ HET DEELLEERPLAN EN ZIJN KRACHTLIJNEN

1.1 WAT HOUDT HET IN?

Het deelleerplan muzikale opvoeding concretiseert de krachtlijnen en de algemene doelen van het raamleerplan 'Muzische opvoeding in de basisschool'.

Het geeft voor dat domein van de muzische opvoeding specifieke doelen aan.

Het deelleerplan beperkt zich niet tot de formulering van te bereiken kennis, vaardigheden en attitudes. Het benadert het domein muzikale opvoeding vanuit verschillende invalshoeken. Zo reikt het onder meer tal van illustratieve voorbeelden aan. Het deelleerplan geeft de basis aan waarop elke leerkracht de muzikale opvoeding in de praktijk verder kan uitbouwen.

De concordantielijst geeft aan hoe de ontwikkelingsdoelen en eindtermen via de leerplandoelen worden gerealiseerd.

1.2 WAT ZIJN DE KERNDOELEN VAN DIT LEERPLAN?

In een actieve omgang met klank en muziek leert een kind zijn innerlijk leven verrijken. Zo krijgt het zicht op zijn eigen mogelijkheden. Het kind leert zich ook oriënteren in de wereld. Daarbij verkent het zijn wereld en probeert het zijn plaats in die wereld te bepalen.

Daarom zal muzikale opvoeding kinderen stimuleren om:

- de expressieve waarde van klank en muziek via de eigen muzikale mogelijkheden te verkennen,
- de mogelijkheden van klank en muziek als muzikale communicatiemiddelen te verkennen,
- klank en muziek in de wereld te verkennen.

Dit leidt tot de volgende kerndoelen voor muzikale opvoeding:

- de muzikale expressievormen (vocaal en instrumentaal musiceren) speels en onbevengend exploreren,
- de omgang met klank en muziek als muzikale communicatiemiddelen verfijnen,
- muzikale ervaringen en emoties op een persoonlijke manier verwerken,
- zich ervaringsgericht op klank en muziek in de wereld oriënteren.

1.3 HOE ZIJN DE LEERPLANDOELLEN GEORDEND?

Muzikale opvoeding stelt de omgang met klank en muziek voorop. De activiteit van het handelende kind staat centraal. Daarom zijn de leerplandoelen geordend volgens de muzikale omgangsvormen.

Binnen zes rubrieken worden de vaardigheden vermeld die kinderen aan het einde van de basisschool moeten bereiken. Een laatste rubriek vermeldt de attitudes.

Rubriek 1: Het kind musiceert met klank en muziek.

- 1 Musiceren en experimenteren met de stem, met aandacht voor een goed stemgebruik (ademhaling, stemplaatsing, resonantie, articulatie), een zuivere toon (toonovername, intonatie) en expressiviteit.
- 2 Musiceren met voorwerpen en instrumenten (lichaamsinstrumenten, zelfgemaakte en bestaande instrumenten) met aandacht voor klankproductie en speeltechniek.
- 3 Visuele voorstellingen van klank en muziek met de stem, voorwerpen of instrumenten (lichaamsinstrumenten, zelfgemaakte en bestaande instrumenten) verklanken.
- 4 Diverse vormen van muzikale communicatie actief verwerken.

Rubriek 2: Het kind luistert naar klank en muziek

- 5 Geluiden, klanken en klankeigenschappen herkennen, vergelijken en ordenen volgens diverse criteria.
- 6 Bij het luisteren naar klanken en muziek verschillende notatievormen actief verwerken.
- 7 Het luisteren naar muziek verfijnen door aandacht te schenken aan de muzikale aspecten.

Rubriek 3: Het kind leest en noteert voorstellingen van klank en muziek

- 8 Beelden en symbolen van waargenomen auditieve prikkels lezen en waargenomen auditieve prikkels schriftelijk verwerken.

Rubriek 4: Het kind ontwerpt klank en muziek

- 9 Een klankstuk of een muziekstuk ontwerpen.

Rubriek 5: Het kind beweegt op klank en muziek

- 10 Klank en muziek via beweging ervaren.

Rubriek 6: Het kind denkt na en praat over klank en muziek

11 Ervaringen bij het omgaan met klank en muziek verwoorden.

Rubriek 7: Het kind verwerft bepaalde houdingen via de omgang met klank en muziek

12 Genoegen beleven aan de omgang met klank en muziek.

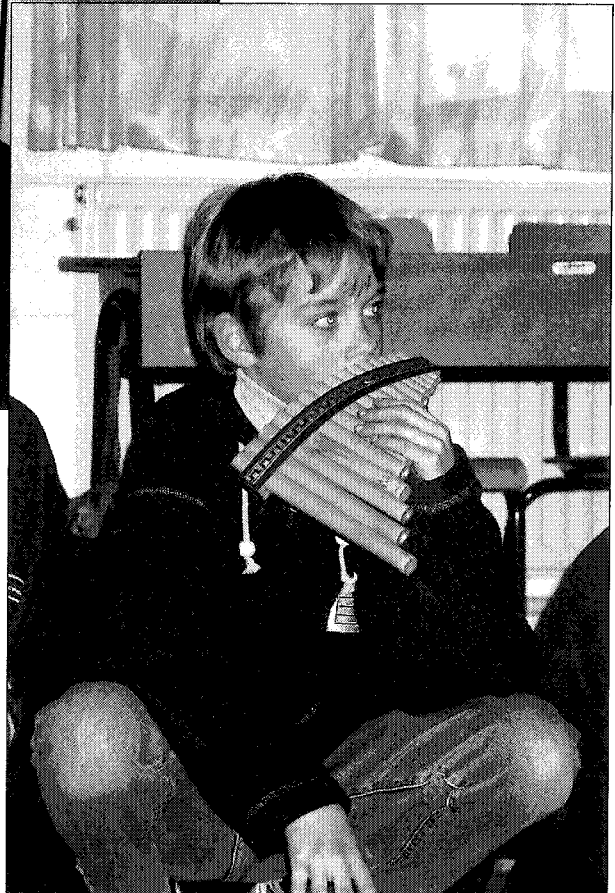
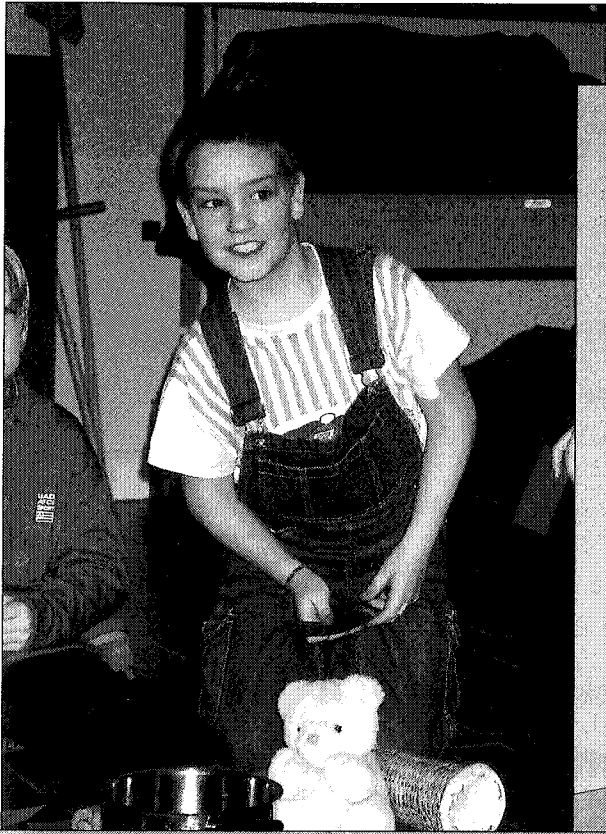
13 Eenvoudige regels en afspraken naleven bij de productie of reproductie van muziek.

14 Een kritische houding aannemen tegenover de geluidsomgeving.

Elk doel wordt door enkele concrete doelen verder gespecificeerd (zie hoofdstuk 5 voor een overzicht van alle leerplandoelen).

Sommige doelen worden vrij snel bereikt. Ze komen gedurende een korte periode aan bod. Andere doelen hebben te maken met een kennis-terrein of met een vaardigheid waaraan constant aandacht wordt gegeven. Die doelen worden na een langere periode gerealiseerd.

Met voorbeelden en suggesties (zie hoofdstuk 6) wordt tenslotte voor elk concreet doel aangegeven hoe je als leerkracht in de klaspraktijk aan de leerplandoelen kunt werken. De volgorde van de voorbeelden is niet willekeurig. Ze geeft aan hoe stapsgewijs aan de doelen wordt gewerkt.

2 HET HANDELENDE KIND

Vanaf de geboorte komen kinderen met auditieve prikkels in contact. Als ze de kleuterklas - en later de lagere school - binnenkomen, is hun leefwereld al flink gevuld met een veelheid van klanken of muziek. Elk kind bezit namelijk een grote gevoeligheid voor geluid, klank en muziek. Het biedt een breed palet van ervaringen en vaardigheden aan, waarop je als leerkracht kunt inspelen.

Muzikale opvoeding besteedt veel aandacht aan de muzikale handelingen van het kind. Paragraaf 2.1 verduidelijkt welke betekenis de auditieve ervaringswereld van het kind daarbij inneemt. In paragraaf 2.2 lees je welke vaardigheden het kind leert ontwikkelen. Paragraaf 2.3 beschrijft ten slotte enkele facetten die bij de omgang met klank en muziek aan bod komen.

2.1 UITGAAN VAN DE AUDITIEVE ERVARINGSWERELD VAN HET KIND

Muzikale opvoeding sluit op elk ogenblik aan bij de auditieve ervaringen van het kind. Ze plaatst kinderen niet onder een wereldvreemde *stolp*, maar laat hen klank en muziek vanuit eigen ervaringen verwerken. De ervaringswereld van het kind is bij elke activiteit het uitgangspunt.

Muzikale opvoeding is daardoor geen technisch of wereldvreemd *muziekland*, maar een domein waarin kinderen met plezier en vreugde de mogelijkheden van klank en muziek ontdekken. In goed uitgekozen activiteiten oriënteert muzikale opvoeding de originele handelingen van het kind.

Uit het volgende voorbeeld blijkt duidelijk hoe het kind zijn eigen handelingen leert verfijnen.

De kleuters zitten in een kring en hebben allemaal een schudbeker gekregen. De leerkracht zingt een lied. De kleuters spelen een eenvoudig ritme met de schudbeker. De eerste keer klinkt die begeleiding te luid. De kleuters schudden veel te hard zodat de leerkracht nauwelijks te horen is. De kleuters zoeken daarom zelf enkele mogelijkheden om zachter te begeleiden (zachter schudden, minder schudbekers, schudbekers met zachtere korrels...). De leerkracht zingt het lied een tweede keer. De kleuters luisteren aandachtig en zorgen ervoor dat hun begeleiding niet te luid klinkt.

2.2 VAARDIGHEDEN ONTWIKKELEN

Het kind differentieert zijn omgang met klank en muziek en vormt zo geleidelijk zijn muzikale persoonlijkheid. Dat gebeurt via de ontwikkeling van enkele specifieke vaardigheden. Denk maar aan de creatieve, sociaal-emotionele, motorische en cognitieve vaardigheden waarmee het kind zijn muzikale ervaringen leert verfijnen.

Die vaardigheden zijn soms heel verscheiden.

Enkele voorbeelden verduidelijken die diversiteit:

- de lichaamshouding verzorgen bij het vocaal musiceren,
- de fijne motoriek ontwikkelen bij het instrumentaal musiceren,
- via ritmiek de muzikale aspecten exploreren,

- bij het samenspel naar de anderen luisteren,
- de sfeer van of gevoelens bij beluisterde muziek verwoorden,
- het verloop van een muziekstuk met eenvoudige grafische middelen vastleggen,
- muzikale betekenissen verklaren,
- het muzikale geheugen gebruiken,
- een klanktafereel of een eenvoudig lied ontwerpen,
- ...

Langs diverse ervaringen verwerven kinderen gaandeweg een plaats in de boeiende wereld van klank en muziek. Ze leren hun geluidsomgeving doorgronden en de betekenis van het communicatiemiddel klank op een samenhangende manier interpreteren. Ze hanteren daarbij ook vaardigheden die aansluiten bij hun algemene ontwikkeling.

2.3 DE OMGANG MET KLANK EN MUZIEK

In de basisschool leert een kind de betekenis van klank en muziek in al haar facetten beter ervaren en begrijpen. Dat gebeurt via een actieve omgang met klank en muziek die in de leeractiviteiten vanuit vijf verschillende invalshoeken wordt gestuurd:

- vanuit klankeigenschappen en muzikale aspecten,
- vanuit structuur en vorm,
- vanuit een specifiek communicatieproces,
- vanuit een extra-muzikaal communicatieproces,
- vanuit cultureel-bepaalde kenmerken.

Bij elke leeractiviteit leert een kind zich *eigen-wijs* en expressief uiten. De drang van kinderen om actief en creatief te zijn, of om iets te beleven, te ontdekken of te verkennen loopt als een rode draad doorheen de verschillende activiteiten.

Vanuit die actieve omgang wordt uiteindelijk het streefdoel van muzikale opvoeding in de basisschool bereikt: *de kinderen verwerven een persoonlijke en kritische omgang met klank en muziek*. Daarbij wordt de muzikale omgang voortdurend gekoppeld aan gevoelsmatige, verstandelijke, lichamelijke, sociale en spirituele elementen in de persoonlijkheid van het kind. Enkele voorbeelden kunnen dit verduidelijken:

- De kinderen worden gegrepen door de emotionele kracht van muziek (= het gevoelsmatige element).
- De kinderen controleren op welke plaats in het lied een melodisch motief wordt herhaald (= het cognitieve element).
- De kinderen leren een ritmisch ostinato klappen (= het motorische element).
- De kinderen zingen enthousiast een lied en ervaren de groepsdynamiek (= het sociale element).
- De kinderen ervaren dat je met muziek bepaalde emoties kunt uiten die je moeilijk onder woorden kunt brengen (= het spirituele element).

2.3.1 KLANKEIGENSCHAPPEN EN MUZIKALE ASPECTEN

Een klank klinkt op een bepaalde manier (hoog, laag, kort, lang, sterk, zacht, ver, dichtbij...). De klank bezit ook een bepaalde klankkleur (op een tafel slaan, klinkt anders dan op de boekentas; met de handen op een boek wrijven, klinkt anders dan met de handen op piepschuim wrijven...). Elke klank bezit een aantal eigenschappen die elk kind kan waarnemen. Het zijn klankeigenschappen.

Aanvankelijk zal het kind die klankeigenschappen ontdekken en geleidelijk exploreren. Het gebruikt daarbij onder meer zelfgemaakte instrumenten.

De kleuters vullen een lege doos of een leeg blik met verschillende materialen (bijvoorbeeld zand, rijst of kleine kiezelsteentjes). Ze experimenteren met verschillende materialen om nieuwe klankkleuren te vinden. Daarbij zoeken ze op welke manier ze hoge, lage, korte, lange, zachte of sterke klanken kunnen maken.

In korte en speelse activiteiten leren de kinderen die klankeigenschappen (klankhoogte, klankduur, klankkleur, klankrichting en klanksterkte) onderscheiden. Dat gebeurt telkens vanuit een actieve beleving. Zo leren ze de klankverschillen (hoog-laag, kort-lang, sterk-zacht, ver-dichtbij) ordenen en benoemen.

De kinderen vullen enkele glazen of flessen met water. Ze slaan met een stokje op het glas of de fles. Ze horen verschillende klanken. De kinderen experimenteren met dat klankverschil. Een grote fles tegenover een kleine fles, een fles met veel water tegenover een fles met minder water, een glas tegenover een fles... het klinkt steeds anders. Ze maken een 'flesseninstrument' met hoge en lage tonen.

Vanuit die ervaringen met klankeigenschappen en klankverschillen (hoog-laag, kort-lang, sterk-zacht, ver-dichtbij, klank-geen klank) leren ze de muzikale aspecten verkennen. Zo ontluikt het gevoel voor ritme, melodie, tempo, samenklank, timbre en dynamiek. Dat gebeurt met eenvoudige ritmische oefeningen, verschillende soorten liederen of gevarieerde luisteroefeningen.

De kinderen spreken de tekst van een eenvoudig vers ritmisch correct uit. Ze gebruiken hun stem op verschillende manieren (fluisteren, hoog of laag spreken, vlug of langzaam spreken...). Ze ontwerpen (improviseren) vervolgens een korte melodie met twee of meerdere toonhoogtes op het ritme van de tekst. Zo maken ze een heel eenvoudig liedje.

2.3.2 STRUCTUUR EN VORM

Naast de klankeigenschappen en de muzikale aspecten is ook het gevoel voor structuur en vorm een element dat de omgang met klank en muziek kan beïnvloeden. Muziek is namelijk een reeks klanken die herhaald of afgewisseld worden (= de structuur). Op die manier ontstaat een bepaalde vorm. De wijze waarop de kinderen deze vorm ervaren, bepaalt hun muzikale beleving.

Het vormgevoel wordt heel geleidelijk bewust gemaakt. Zoals uit volgend voorbeeld blijkt, gebeurt dat onder meer in korte ontwerp opdrachten.

Alle kinderen brengen een fietsbel mee naar de klas. Ze vergelijken eerst de klankkwaliteit van de verschillende fietsbellen (= de klankeigenschappen bespreken). Daarna maken ze een klankstuk. Door de bellen in een bepaalde structuur te plaatsen (dezelfde bellen herhalen, verschillende bellen afwisselen, variëren...) ontstaat er een mooi geheel. Dat geheel van klanken is een totaliteit (= vorm) met een bepaalde vormstructuur (= herhaling, variatie en contrast).

De kinderen ontwikkelen langzaam een gevoel voor vorm. Zo leren ze auditieve prikkels structureren of hun geluidsomgeving op een bewustere manier benaderen. Dat gebeurt zowel op het macroniveau (= zich concentreren op de structuur van klanken in de geluidsomgeving) als op het microniveau (= de structuur of de vorm van een klankstuk, een lied of een muziekstuk).

2.3.3 EEN SPECIFIEK COMMUNICATIEPROCES

Tijdens de omgang met klank en muziek geven de kinderen een betekenis aan hun geluidsomgeving. Dat kan enkel als deze omgang als een specifiek communicatieproces wordt benaderd.

Een klank of een stukje muziek krijgt pas een betekenis wanneer het door iemand wordt waargenomen en geïnterpreteerd. Die betekenis kan echter sterk verschillen naargelang van de luisteraar. Neem bijvoorbeeld het belteken op de school.

Die auditieve prikkel (de klank van de schoolbel) krijgt zijn betekenis (einde van de les) als hij door iemand (de leerling, de leerkracht, de directie...) wordt waargenomen (de bel horen) en geïnterpreteerd. Bij die interpretatie (= verwerking) wordt het waargenomen signaal gekoppeld aan een bepaalde betekenis (voor de leerling het begin van de speeltijd, voor de leerkracht het begin van de koffiepauze, voor de directeur het moment om enkele afspraken te maken).

Diezelfde auditieve prikkel (de klank van een belteken) kan de luisteraar ook vanuit de klankkwaliteit benaderen. De betekenis wordt dan niet bepaald door een extra-muzikale connotatie (de bel als het teken om het einde van de les aan te geven), maar wel door de klank zelf (bijvoorbeeld een bel die helder, hoog en lang klinkt).

Als je een fietsbel met een hoge en scherpe klank vergelijkt met een andere fietsbel die laag en dof klinkt, benader je die klank vanuit de klankkwaliteit. De klank van de fietsbel krijgt dan een betekenis die niets te maken heeft met bijvoorbeeld haar signaalfunctie in het verkeer (= een extra-muzikale connotatie).

De kinderen ervaren die verschillende vormen van betekenisgeving ook in hun geluidsomgeving. Op die manier leren ze bewust een onderscheid maken tussen de twee niveaus van de communicatieve mogelijkheden van klank en muziek:

- de betekenis van een klank of muziek vanuit de associatie met begrippen, voorwerpen, gevoelens of handelingen van mensen (= extra-muzikale connotatie),
- de betekenis vanuit het intrinsiek karakter van de klank of de muziek (= muzikale connotatie).

2.3.4 EEN EXTRA-MUZIKAAL COMMUNICATIEPROCES

Kinderen verwerven in hun omgang met klank en muziek ook enkele sociale vaardigheden. Dat blijkt uit de volgende voorbeelden.

Als kinderen zingen of een stukje muziek spelen, leren ze gericht luisteren naar elkaar. Ze richten hun eigen muzikale omgang op de voorwaarden van het groepsmusiceren door bijvoorbeeld zachter te zingen. Ze nemen initiatieven om zich in het groepsgebeuren te integreren.

Als kinderen een stukje muziek ontwerpen, leren ze omgaan met positieve of negatieve commentaar. Ze schenken aandacht aan de ideeën of opmerkingen van anderen.

De omgang met klank en muziek wordt ook *als een extra-muzikaal communicatieproces* benaderd. Een muzikaal gedrag is een middel om zich bijvoorbeeld te integreren binnen een groep of zich tegenover de groep te profileren.

Die invalshoek verduidelijkt de relatie tussen de eigen muzikale omgang en de muzikale omgang van anderen. Klank of muziek is in dat geval een specifieke vorm van menselijke communicatie. Via zijn eigen muzikale omgang leert het kind met een groep of een groepslid te communiceren. Ook hier kan je verschillende niveaus onderscheiden:

- de omgang met klank en muziek als middel om zich tegenover andere groepsleden te uiten,
- in de omgang met klank en muziek met andere groepsleden samenwerken.

2.3.5 CULTUREEL-BEPAALDE KENMERKEN

De omgang met klank en muziek wordt tenslotte ook gestuurd door culturele kenmerken. Klank en muziek maken namelijk deel uit van een cultuur die wordt bepaald door historische, geografische en socio-economische kenmerken. Muziek uit het Oosten klinkt anders dan die uit Afrika, terwijl klassieke muziek andere muzikale normen hanteert dan volksmuziek of popmuziek. De omgang met klank en muziek wordt ook door die kenmerken beïnvloed.

Door inzicht te verwerven in de culturele kenmerken leren de kinderen hun omgang met klank en muziek in tijd (heden, verleden en toekomst) en plaats (hier, elders) beter te situeren. Dat leerproces sluit voor een belangrijk gedeelte aan bij het leergebied wereldoriëntatie (o.a. 'mens en samenleving').

De oudere kinderen vergelijken een actuele 'dans-hit' met een traditionele volksdans. Ze beschrijven de muzikale aspecten en proberen een relatie te leggen met de kenmerken van de cultuur waarbinnen beide voorkomen.

De oudere kinderen zingen een lied uit een ander land en vertellen iets over de cultuur van dat land.

3 MUZIKALE OMGANGSVORMEN

In de basisschool leren kinderen de betekenis van klank en muziek in al haar facetten beter ervaren en begrijpen. Daarbij wordt bijzondere aandacht besteed aan de wijze waarop een kind actief met muziek omgaat. De muzikale omgangsvormen krijgen daardoor een centrale plaats in dit deelleerplan.

In paragraaf 3.1 worden de verschillende muzikale omgangsvormen en hun onderlinge samenhang voorgesteld. Paragraaf 3.2 verduidelijkt aansluitend elke muzikale omgangsvorm afzonderlijk en gaat dieper in op de muzikale beleving van een kind.

3.1 HOE GAAT HET KIND MET KLANK EN MUZIEK OM?

Het handelende kind kan op verschillende manieren met klank en muziek omgaan: het zingt een lied, klapt een ritme, speelt op een instrument, creëert een klankstuk, noteert klankverschillen met een grafische notatie, beweegt op een stukje muziek of vertelt iets over de structuur van het lied.

In die omgang met klank en muziek kun je zes categorieën onderscheiden. Het zijn de muzikale omgangsvormen:

De muzikale omgangsvormen zorgen voor een grote diversiteit. Zo blijft muzikale opvoeding niet beperkt tot een lied zingen of een stukje muziek beluisteren. Een gevarieerde benadering waarin kinderen hun eigen omgang met klank en muziek vanuit verschillende invalshoeken leren begrijpen, geeft muzikale opvoeding een bijzondere meerwaarde.

De zes omgangsvormen komen trouwens niet los van elkaar voor. Zingen, spelen, luisteren, lezen, noteren, bewegen, ontwerpen en praten over muziek staan altijd in verband met elkaar. In elke activiteit komen de muzikale omgangsvormen heel gevarieerd aan bod.

Terwijl een kind een lied zingt of een speelstukje uitvoert, luistert het naar zijn uitvoering.

Als een kind een muziekstukje ontwerpt, kan het zingen of spelen, luisteren en zelfs de ideeën vastleggen (= noteren).

Terwijl kinderen een dansje uitvoeren, luisteren ze naar de begeleiding of zingen ze een lied.

Het rijke spectrum van muzikale omgangsvormen zal uiteindelijk uitmonden in een bijzondere verfijning van **twee basisvormen van muzikale omgang: muziek maken (= vocaal en instrumentaal musiceren) en luisteren**. Ze vormen vaak het einddoel van een muzikale activiteit. Het ontwerpen, lezen, noteren, bewegen, nadenken of praten gebruik je vaak als middel om het vocaal en instrumentaal musiceren of het luisteren naar muziek van een kind te stimuleren, te verfijnen of te activeren.

3.2 KLANK EN MUZIEK ACTIEF BELEVEN

3.2.1 MUZIEK MAKEN

Het *vocaal of instrumentaal musiceren* leent zich uitstekend om kinderen heel actief te laten genieten van muziek. Het is een wezenlijk bestanddeel van muzikale opvoeding in de basisschool.

Daarenboven is het ook een prima middel om muzikale begrippen of betekenissen ervaringsgericht te verduidelijken. Door te musiceren kan het kind een abstract begrip beter herkennen. Zo wordt het muzikale aspect 'ritme' direct duidelijk als het kind een liedtekst in de handen klapt.

Tenslotte ondersteunt het actief musiceren ook de ontwikkeling van een aantal vaardigheden of attitudes.

Denk bijvoorbeeld aan:

- het voorstellingsvermogen van een klank of muziek verfijnen,
- de muzikale beleving uitbreiden,
- de fijne motoriek ontwikkelen,
- het waarnemingsvermogen verruimen,
- in klasverband een stukje muziek uitvoeren,
- aandacht schenken aan de muzikale expressie van anderen,
- muzikale begrippen praktisch toepassen en ervaren,
- ...

Kinderen musiceren vocaal en instrumentaal. Bij het *instrumentaal* musiceren maken ze gebruik van voorwerpen en instrumenten (lichaamsinstrumenten, zelfgemaakte instrumenten en bestaande instrumenten). Bij het *vocaal* musiceren gebruiken ze hun stem op verschillende wijzen (zingen, fluisteren, spreken, zoemen of neuriën).

3.2.2 LUISTEREN NAAR MUZIEK

Geluid, klank, muziek en zelfs lawaai krijgen pas betekenis als iemand de auditieve prikkels waarneemt en verwerkt. Het luisteren neemt bij elke muzikale handeling een centrale plaats in.

Een auditieve boodschap waarnemen en verwerken zijn cruciale elementen in de omgang met klank en muziek. De luistervaardigheid vormt als het ware de kern van de auditieve of akoestische beleving van mensen. Via het luisteren, leren de kinderen de wereld rondom zich beter te vatten. Het ontwikkelen van de luistervaardigheid krijgt daarom een bijzondere plaats in de muzikale opvoeding.

Actief luisteren naar muziek ontwikkelt:

- de hooropmerkzaamheid (doordat het kind bewust leert luisteren),
- het onderscheidingsvermogen (doordat het kind bewust luistert, hoort het meer),
- het gevoel voor structuur en vorm (doordat het kind het gehoorde in een groter geheel leert plaatsen),
- de akoestische ontvankelijkheid (doordat het kind het gehoorde op een individuele manier leert verwerken).

3.2.3 MUZIEK NOTEREN

Symbolen van klank en muziek noteren of lezen zijn goede middelen om het luisteren of musiceren te versterken en te intensifiëren. De kinderen ervaren snel hoe een muzieknotatie de muzikale beleving verrijkt en gebruiken zelfstandig verschillende notatietechnieken. Het schriftelijk of in beelden vastleggen van klank en muziek verbindt de auditieve en de visuele component van de waarneming. Het volgen of noteren van een eenvoudige partituur verbreedt op die manier de muzikale ontwikkeling.

Het is een extra uitdaging voor kinderen om klank en muziek met verschillende notatietechnieken te verwerken. Een te technische aanpak kan de exploratiemogelijkheden en de muzikale mogelijkheden van het kind echter beperken. Daarom leren kinderen aanvankelijk slechts eenvoudige voorstellingswijzen of notatietechnieken beheersen om klank en muziek visueel te herkennen of vast te leggen. Nadien leren de kinderen ook de code van het traditionele notenschrift rudimentair beheersen. Steeds geldt dat de gebruikte voorstellingswijzen of notatievormen aantrekkelijk zijn en verantwoord worden toegepast. Dat betekent ondermeer dat ze steeds in dienst staan van het actief musiceren of luisteren naar muziek.

Enkele voorbeelden verduidelijken diverse mogelijkheden van grafische of traditionele muzieknotatie:

Een grafische notatie van een melodie, een ritme of een structuur van een muziekstuk volgen.

Een veel voorkomend ritme op ritmekaarten herkennen en zelfstandig verwerken.

De grote beweging van een melodielijn in de partituur van een lied volgen.

Klankeigenschappen (hoogte, duur, sterkte...) in een partituur herkennen of aanduiden.

Klanksymbolen van geluiden ordenen.

3.2.4 OP MUZIEK BEWEGEN

Muziek en beweging vormen een hechte band. Ook in de muzikale opvoeding komen beide heel uitdrukkelijk aan bod. De beweging is een middel om de taal van muziek beter te begrijpen of aan te voelen. Zij intensifieert de muzikale beleving en kinderen hebben er veel plezier aan.

De bewegingsactiviteiten worden altijd in relatie gebracht met het actief musiceren of zijn een toepassing van een bepaald muzikaal begrip. Zo ontstaan er heel wat raakvlakken tussen muzikale opvoeding en bewegingsopvoeding. De ritmiek is een uitstekend middel om dat te realiseren.

De ritmiek als een speelse ontmoeting tussen muziek en beweging is vooral in de kleuterschool het uitgangspunt om de muzikale activiteiten in te vullen. Het maakt bij de kleuters op een onbevangen manier het gevoel voor klankeigenschappen, klankverschillen en muzikale tegenstellingen los.

De beweging en ritmiek zijn daarom uitstekende hulpmiddelen om klank of muziek in de bewegingsruimte (de plaats waarin de activiteit plaatsvindt) en de tijd (de duur van een lied of een stukje muziek) aan te voelen. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren:

In speel- en bewegingsliederen voeren de kinderen verschillende bewegingen uit, terwijl ze een lied zingen. Denk bijvoorbeeld aan het lied 'Zakdoek leggen'. In dat lied stapt een kind op de maat van het lied rond een groep kinderen. Pas als het lied gedaan is, mag het de zakdoek neerleggen. Het ervaart tijd (de lengte van het lied) en ruimte (het stapt of loopt rond de groep kinderen).

Terwijl de kinderen het lied 'Daar liep een oude vrouw op straat' zingen, voeren zij een eenvoudige kinderdans uit. De kinderen staan opgesteld in een kring. Eén kind loopt in de kring. Bij de tekst 'in de Kei- in de Kei- in de Keizerstraat' blijft het kind voor iemand van de groep staan. Beide kinderen klappen het ritme van de tekst in de handen. Bij de tweede strofe loopt een ander kind in de kring rond.

3.2.5 MUZIEK ONTWERPEN

Een klankstuk of een stukje muziek creëren, is een uitstekende muzikale activiteit om de creativiteit van kinderen aan te scherpen. Het stimuleert de originaliteit en expressiviteit van kinderen.

De kleuters rangschikken beeldvoorstellingen van geluiden. Met verschillende klankvoorwerpen of instrumenten zetten ze de beeldpartituur om in klank.

De kinderen creëren zelf een klankstuk met als titel 'Ruzie in het kippenhok'.

De kinderen improviseren een kort instrumentaal tussenspel in een pentatonische tonenreeks.

Door een stukje muziek te creëren, ontwikkelt een kind zijn muzikale vermogens op een bijzondere manier. Het experimenteert met gekende technieken en middelen en past ze in een nieuwe context toe.

In een ontwerpdracht krijgt een kind de kans om dingen uit te proberen. Door te experimenteren komt het eventueel tot nieuwe inzichten. Het leert bovendien zelfstandig denken en creatief handelen.

Dat veronderstelt onder andere dat kinderen:

- voldoende ruimte krijgen om zich te uiten,
- worden gestimuleerd om eigen ideeën naar voren te brengen,
- al voldoende vaardigheden of inzichten verworven hebben,
- werken zonder prestatiedruk van de leerkracht of de medeleerlingen,
- zich niet moeten fixeren op een concreet resultaat.

Om te vermijden dat kinderen 'sprakeloos' blijven bij een ontwerp-opdracht, krijgen ze ter voorbereiding wat ontwerp-materiaal ter beschikking zoals muzikaal materiaal (bijvoorbeeld een ritme of een korte melodie) of enkele instrumentale middelen (bijvoorbeeld een voorwerp of een instrument). Ook een muzikale omgangsvorm (bijvoorbeeld zingen, spelen, bewegen) of een muzikale structuur (bijvoorbeeld een ABA-vorm) kan de kinderen bij een ontwerp-opdracht op weg helpen.

De kinderen maken een klankstuk met krantenpapier. Traag of snel door de krant bladeren, een blad in één keer of onderbroken scheuren, de krant zacht of sterk verfrommelen... het zijn klanken die kinderen met plezier in een klankstuk verwerken.

De kinderen ontwerpen een klankstuk met tekst, klinkers of medeklinkers.

De leerkracht bezorgt de kinderen verschillende ritmekaarten. De kinderen maken een ritmische structuur door de ritmes te herhalen of af te wisselen. Ze leggen de ritmekaarten in een bepaalde volgorde.

De kinderen spelen een korte melodie op de klankstaven. Met dezelfde klankstaven proberen ze daarna een variatie op de melodie te vinden.

De kinderen ontwerpen een stukje muziek in een ABA-vorm. Ze gebruiken daarbij een stukje tekst of verschillende klanken van letters. Ze noteren het stukje zodat een andere groep kinderen het muziekstuk kan uitvoeren.

Al te concreet omliggende opdrachten kunnen het creatief exploreren en experimenteren van het kind beknotten. Dat wordt vermeden door open opdrachten te geven.

De kinderen improviseren een korte melodie op twee of meer klankstaven.

De kinderen improviseren een ritme op een zelf gekozen ritme-instrument.

De kinderen maken een muziekstuk met zelfgemaakte instrumenten. Dat wordt een grote ouverture voor de weekafsluiting.

3.2.6 OVER MUZIEK PRATEN EN NADENKEN

Het doet kinderen veel deugd als ze hun ervaringen of gevoelens in verband met muziek mogen uiten. Dat kan bijvoorbeeld in een klasgesprek. Laat de kinderen vertellen waarom ze een liedje graag zingen, een stukje muziek graag horen of waarom ze bij een ontwerp-opdracht juist dat bepaalde instrument hebben gekozen.

Door een gevoel of een muzikale ervaring onder woorden te brengen, zullen de kinderen hun muzikale impressie of expressie beter begrijpen. In sommige gevallen zal het hun muzikale beleving zelfs versterken.

De kinderen verwerven daarbij gaandeweg een gepaste woordenschat. Langzamerhand leren ze de muzikale begrippen kennen en gebruiken. Het gaat daarbij niet om een ingewikkeld en technisch taalgebruik, maar enkel om eenvoudige woorden of uitdrukkingen.

Ter illustratie enkele voorbeelden.

De afwisseling van korte en lange klanken is een **ritme**. Als je een liedje traag of snel uitvoert vertel je iets over het **tempo**. Een heel kort stukje muziek noem je een **motief**. De bolletjes op de partituur noem je **muzieknoten**. Het grote instrument met al die pijpen is een **orgel**. Een melodie of een ritme wat veranderen noem je een **variatie**. Die man met dat stokje is de **dirigent**.

4 HET DOMEIN MUZIKALE OPVOEDING

In dit hoofdstuk worden enkele aspecten van het domein muzikale opvoeding verder verduidelijkt. Naast een beschrijving van de muzikale mogelijkheden van een kind (paragraaf 4.1) worden ook enkele belangrijke ontwikkelingslijnen aangegeven (paragraaf 4.2). Deze ontwikkelingslijnen worden verder gespecificeerd voor de kleuterschool (paragraaf 4.3) en de lagere school (paragraaf 4.4).

Paragraaf 4.5 beschrijft tenslotte drie punten die binnen het domein van de muzikale opvoeding extra aandacht vragen: de muzikale leefwereld van het kind (paragraaf 4.5.1), de muzische grondhouding (paragraaf 4.5.2), het muzische proces van creëren, recreëren en beschouwen (paragraaf 4.5.3) en de ontwikkeling van het religieuze beleven (4.5.3).

4.1 DE MUZIKALE MOGELIJKHEDEN VAN ELK KIND ONTWIKKELEN

Elk kind voelt de behoefte om zich ook op muzikaal vlak expressief te uiten. De kennismaking met technieken en middelen waarmee je als mens een klank of muziek actief kan verwerken, is iets wat elk kind met plezier zal leren.

Muzikale opvoeding is echter geen elitaire aangelegenheid voor enkele begaafde kinderen. Ze sluit aan op het muzikale ontwikkelingsniveau van elk kind. Een louter muziektechnische benadering - al dan niet gericht op een artistiek eindproduct of een perfecte uitvoering - hoort daarom niet thuis in de basisschool. Alleen de muzikale mogelijkheden en aspiraties van elk kind afzonderlijk zijn het uitgangspunt en de toegangspoort tot muzikale opvoeding.

Kinderen die een lied zingen, worden gestimuleerd om zich expressief en creatief uit te drukken. Daarbij ligt de klemtoon op de betrokkenheid van de hele persoon en de authenticiteit van de muzikale expressie. Bij het zingen van een lied wordt niet alleen gestreefd naar een artistiek verantwoorde of technisch correcte uitvoering; de muzikale beleving van het kind staat centraal.

Een lied zingen, instrumentale vaardigheden oefenen of een strikt muziek-technische woordenschat hanteren, beantwoorden slechts gedeeltelijk aan de muzikale exploratiedrang van kinderen. Daarom worden de muzikale activiteiten niet beperkt tot het doorgeven van een zogenaamde 'liederenschat', het oefenen van speelstukjes of het kennisgericht aanleren van muzikale begrippen.

Muzikale opvoeding zorgt integendeel voor een gevarieerd aanbod van muzikale activiteiten (luister-, improvisatie-, klank-, ritme-, dans- en bewegingsspelen). Op die manier stimuleert muzikale opvoeding de kinderlijke drang om te ervaren, te beleven, te spelen, actief en creatief te zijn. Ze geeft de kinderen een kans om zich in diverse vormen te uiten.

Alle activiteiten worden zoveel mogelijk in spelvorm aangeboden. Daarbij worden vaardigheden en attitudes nagestreefd die vaak - zowel qua inhoud als qua methodiek - aansluiten bij andere domeinen van het muzische (beweging, muzische taal, beeld, dramatisch spel) en andere leergebieden (wereldoriëntatie, Nederlands, enz.).

Muzikale opvoeding is erop gericht de muzikale expressiemogelijkheden van elk kind te ontwikkelen.

Daarbij wordt aan de volgende aspecten gewerkt:

- de geluidsomgeving exploreren,
- de eigen gevoelens verkennen,
- zich op de auditieve wereld oriënteren.

4.1.1 DE GELUIDSOMGEVING EXPLOREREN

Muzikale opvoeding biedt verschillende middelen en technieken aan waarmee kinderen klank en muziek kunnen exploreren. De beleving van de geluidsomgeving van het kind krijgt zo een centrale plaats in de muzikale opvoeding. Langs die weg krijgt het kind ook de kans om de verschillende omgangsvormen met klank en muziek te ontdekken.

Een lied zingen is altijd een mogelijkheid om de wereld van de muziek te ontdekken, maar daarnaast biedt muzikale opvoeding nog heel wat andere kansen. Zingen is vaak maar een instap om tot andere leerinhouden of omgangsvormen te komen. Denk bijvoorbeeld aan de rijke verwerkingsmogelijkheden van de klankenwereld waarin een kind leeft. Thuis, op weg naar school of elders hoort een kind heel wat geluiden of klanken. Die belevingswereld wordt zo vaak als het kan in de muzikale activiteiten geïntegreerd.

Zo krijgt een groep kinderen bijvoorbeeld de opdracht een verkeerssituatie uit te beelden. Het is de bedoeling dat ze de geluiden zo goed mogelijk nabootsen met voorwerpen, instrumenten of met de stem. Eventueel gebruiken ze hierbij ook een opname met audio-apparatuur.

Op zondagmorgen zijn heel wat klokken te horen, grote en kleine. In de verte hoor je klokken uit een andere klokkentoren. Die klinken natuurlijk heel wat zachter. En plots vallen alle klokken stil! Een mooi klankspektakel dat de kinderen in een klankstuk kunnen uitbeelden.

Stel dat je met de klas op reis gaat met de trein. Je ziet heel wat onderweg. Wat kom je zoal tegen? Steeds iets anders! Wie kent daar een liedje over?

Een thema zoals dieren of dierengeluiden biedt ook interessante verwerkingsmogelijkheden. 'We kamperen op de boerderij', 'We brengen een bezoek aan de zoo', 'De kippenhok-rap'... De kinderen zingen een lied, maken een klankstuk of creëren een klankverhaal.

4.1.2 DE EIGEN GEVOELEN VERKENNEN

De wijze waarop kinderen hun emoties beleven, vormt een ander aandachtspunt voor muzikale opvoeding. Ze cultiveert een innerlijke beweging die aansluit bij de behoefte van kinderen om hun gevoelens te uiten of om te delen in de gevoelens van anderen.

Terwijl kinderen werken aan het klankverhaal *'Een bezoek aan de zoo'* of *'Op reis met de trein'*, komen heel wat ervaringen naar boven. Ze zitten boordevol ideeën en herinneringen, of ze vertellen honderduit.

Bovendien kunnen de kinderen via deze muzikale activiteiten ook delen in de gevoelens en gedachten van anderen:

"Wie van jullie is al eens naar de dierentuin geweest? Weet je nog welke geluiden de dieren maakten? Wat gebeurde er toen de dierenverzorger in de kooi van de leeuw stapte? Was je niet bang toen de leeuw begon te brullen?"

Enkele voorbeelden illustreren hoe kinderen via het medium klank of muziek hun gevoelens uiten.

De kinderen zingen een lied voor de jarige.

De kinderen kijken naar een fragment uit een kinderfilm. Aansluitend zingen ze, spelen ze of luisteren ze naar een stukje muziek uit de film. Ze ervaren daarbij opnieuw de emoties die deze film heeft losgemaakt. De kinderen verwijzen naar het verhaal, imiteren de stem van één van de personages of associëren een stukje muziek met bepaalde gevoelens die de film heeft opgewekt.

De kinderen krijgen enkele slaginstrumenten. Ze imiteren met de instrumenten een onweer met bliksem. Ze spelen de angst voor het weerlicht (roffel op de handtrom), het vluchtig stappen door de regen (snelle slagen op de bloktrommel)...

4.1.3 EEN ORIËNTATIE OP DE AUDITIEVE WERELD

Muzikale opvoeding vertelt kinderen tenslotte ook iets over de auditieve wereld waarin ze leven. Door klank en muziek in de dimensie 'mens en tijd' of 'mens en ruimte' te situeren (zie Wereldoriëntatie), leren ze iets over hun dagelijkse contact met klank en muziek.

Muziek is niet alleen gebonden aan de plaats en de tijd waarin een bepaalde groep kinderen zich bevindt. Ook op andere plaatsen en in andere tijden wordt of werd heel wat muziek gemaakt. Muziek vertoont op die manier heel wat culturele verschillen.

Door kinderen in contact te brengen met deze culturele verschillen verrijkt muzikale opvoeding de persoonlijkheid van een kind. Ze biedt kinderen immers de kans om klank en muziek aan een bredere ervaringscontext te koppelen.

Zo leren kinderen iets over de leefgewoontes uit het verleden of uit vreemde culturen als ze een volkslied of een lied uit andere landen zingen en verwerken. Denk maar aan het lied 'De lantaarnman' dat kinderen iets vertelt over een tijd waarin de lantaarnman elke avond de gaslantaarns op straat aanstak.

Door te luisteren naar muziek uit de omgeving en deze muziek te bespreken of te verwerken, leren kinderen hoe muziek functioneert. Denk bijvoorbeeld aan de commerciële functie van reclamemuziek op radio en televisie.

In korte toelichtingen over het leven en het werk van een zanger of een componist leren oudere kinderen iets over de sociale of culturele omgeving van een componist of een musicus.

4.2 EEN CONTINU LEERPROCES

Net als ieder ander leerproces is er ook bij de ontwikkeling van muzikale mogelijkheden sprake van een continue leer- of ontwikkelingslijn. Dat heeft niet alleen gevolgen voor de leerdoelen die in de verschillende leerlingengroepen worden nagestreefd. Ook bij de planning van de muzikale activiteiten wordt met deze ontwikkeling rekening gehouden.

De inhoudelijke lijn kan zo worden weergegeven.

In de kleuterschool

- het gevoel voor klankeigenschappen initiëren en uitdiepen
- het gevoel voor klankverschillen initiëren en uitdiepen
- het gevoel voor muzikale tegenstellingen initiëren en uitdiepen
- het gevoel voor klank in tijd en ruimte initiëren
- het gevoel voor ritme en melodie initiëren
- het gevoel voor dynamiek, samenklank en klankkleur initiëren
- het gevoel voor structuur en vorm initiëren

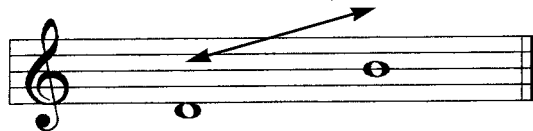
In de lagere school

- het gevoel voor klankverschillen en muzikale tegenstellingen vervolmaken
- het gevoel voor klank in tijd en ruimte uitdiepen
- het gevoel voor ritme en melodie uitdiepen
- het gevoel voor dynamiek, samenklank en klankkleur uitdiepen
- het gevoel voor vorm en vormstructuur uitdiepen
- het gevoel voor functies en betekenissen van muziek initiëren
- het gevoel voor culturele kenmerken van muziek initiëren

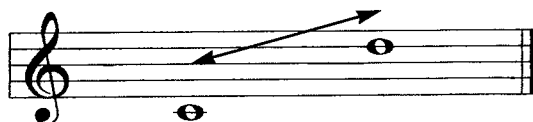
Ook bij de concrete voorbereiding en invulling van de muzikale activiteiten wordt rekening gehouden met de algemene ontwikkeling van het kind. Zo gebeurt de keuze van het liedrepertoire onder meer in functie van een natuurlijk gebruik van de stem.

Een summier overzicht van de toonomvang van liederen bij een natuurlijk gebruik van de kinderstem:

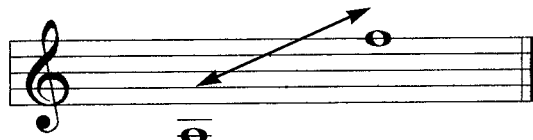
kleuters:

jonge kinderen:

oudere kinderen:

Kinderen beschikken over heel wat muzikale vermogens. De ontwikkeling van die muzikale aanleg verloopt gedeeltelijk autonoom, maar vergt ook sturing en begeleiding. Muzikale opvoeding kan die aanleg extra stimuleren. Ze legt niet enkel het fundament, maar zorgt bovendien voor een gestage ontplooiing van de muzikale vermogens van het kind.

4.3 MUZIKALE OPVOEDING IN DE KLEUTERSCHOOL

In de kleuterschool ligt de klemtoon op de muzikale beleving in spel en beweging en op de ontwikkeling van het gehoor. De ervaringswereld van de kleuter en een speelse ontmoeting met klank, muziek, spel en beweging vormen het uitgangspunt.

Via zijn muzikale beleving krijgt de kleuter kansen om zich creatief te uiten. Dat gebeurt in functie van het opwekken van, gevoelig maken voor of stimuleren van:

- de stem- en ademhalingsfuncties,
- de fijne motoriek,
- het klankbewustzijn,
- de auditieve waarneming en
- de muzikaliteit.

Een verhaal, een prent, een spel, een bewegingsmoment of ritmiek vormen de aanzet voor elk muzikaal moment. Omgekeerd kan een muzikale activiteit verschillende spelmomenten ondersteunen. Denk bijvoorbeeld aan een liedje bij de poppenkast, een hoedje maken bij een carnavalslied, vanuit een muzikale ervaring spelen met lijnen en kleuren, een stukje muziek beluisteren bij een verhaal...

De actieve beleving en bewustmaking van de klankeigenschappen (duur, sterkte, hoogte, tempo, kleur en richting) vormen bij de jonge kleuter een klankbewustzijn. De kleuter leert doelgericht op auditieve prikkels te reageren en exploreert zo zijn geluidsomgeving.

Twee voorbeelden ter illustratie:

De kleuters lopen vrij rond in de klas. De leerkracht laat verschillende klanken horen waar de kleuters met afgesproken bewegingen op reageren. Ze bewegen als een robot bij korte klanken en als een slappe pop bij lange klanken.

De kleuters zitten in een kring rond verschillende instrumenten (of voorwerpen). Ze kijken goed naar de instrumenten en maken kennis met de klankeigenschappen van het instrument. Ze draaien zich vervolgens om. De leerkracht speelt direct na elkaar op twee instrumenten. De kleuters moeten raden welke instrumenten de leerkracht heeft laten horen.

Vanuit dat klankbewustzijn groeit stilaan de aandacht voor de klankverschillen. De kleuters leren doelgericht op klankverschillen en muzikale tegenstellingen reageren.

Zo exploreren ze enkele basiseigenschappen van klank of muziek:

- stilte - klank / muziek - geen muziek:

De kleuters bewegen vrij in de ruimte. Wanneer er geen klank of muziek klinkt (stilte), vormen de kleuters een standbeeld. Het standbeeld begint opnieuw te bewegen als er weer klank of muziek klinkt.

- kort - lang:

De kleuters luisteren naar klanken van een voorwerp of een instrument (een tik op een leeg kristalglas, een gong, een triangel, een cymbaal...) en prikken in denkbeeldige ballonnen zolang ze de klank horen.

De leerkracht speelt lange of korte klanken (laten klinken of afdempen), de kleuters reageren via beweging.

De oudere kleuters krijgen twee kaarten met een lange en een korte streep op. De leerkracht laat verschillende korte en lange klanken horen. De kleuters tonen de juiste kaart.

Oudere kleuters noteren deze klankverschillen met een lange of een korte lijn.

- hoog - laag:

De kleuters luisteren naar hoge (vingercymbaaltjes) en lage (grootcymbaal) klanken en reageren met een gepaste beweging (sterretjes uit de hemel plukken - een grote bloem in het grasperk plukken).

De kleuters kunnen met behulp van dierengeluiden de begrippen hoog en laag herkennen. Een grote hond die gromt, klinkt anders dan een klein hondje dat keft.

Oudere kleuters zoemen hoog en laag als een bij die op en neer vliegt. Ze volgen daarbij een denkbeeldige lijn (beweging met de hand of een genoteerde lijn).

- sterk - zacht (dynamiek):

De kleuters bewegen vrij op een stukje muziek. Als de muziek sterk (zacht) klinkt, maken ze grote (kleine) bewegingen. Met de volumeknop van de geluidsinstallatie kan de leerkracht eventueel ook een overgang van sterk naar zacht (decrescendo) maken.

De leerkracht speelt harde en zachte klanken op een handtrommel. De oudere kleuters tekenen grote of kleine stippen of stappen op de hielen (hard) of op de tenen (zacht).

- snel - langzaam (tempo):

De kleuters zingen een liedje en passen het tempo aan (de eerste maal langzaam - de tweede maal snel)

- tijd en ruimte:

De kleuters zitten in een kring en sluiten de ogen. De leerkracht speelt ergens in de ruimte op een instrument. De kleuters wijzen de richting aan.

De kleuters imiteren (echospel) een woord dat de leerkracht voorzegt (de echo klinkt ver of dichtbij).

De kleuters zingen een lied en zorgen dat ze aan het einde van het lied (= de tijd dat het lied duurt) helemaal rond een grote of kleine groep kleuters zijn gestapt.

Vanuit het klankbewustzijn en de aandacht voor klankverscheidenheid ontdekt de oudere kleuter stilaan de muzikale aspecten. Het gevoel voor ritme, melodie, tempo, dynamiek en structuur worden in speelse en fantasierijke activiteiten aangebracht. De kleuters leren concreet op muzikale tegenstellingen reageren.

- ritme:

De kleuters zitten in een grote kring. De leerkracht vertelt een verhaal over een reus en een piepklein kabouterdje. De reus en de kabouter stappen verschillend (reuzenstappen en kabouterstapjes). Dat verschil wordt weergegeven in twee ritmes dat de kleuters meetikken.

De oudere kleuters krijgen elk een slaginstrument. In een spelvorm worden verschillende ritmes aangebracht en verwerkt. Die ritmes kunnen daarna worden gebruikt als begeleiding bij een dansje.

- melodie:

De kleuters krijgen 2 kaarten met een treurige of een blijde clown erop. Als ze een opgewekte melodie horen of zingen, tonen ze de kaart met de blijde clown.

De kleuters luisteren naar een verhaaltje. Op verschillende plaatsen in het verhaal zingen ze een kort liedje dat qua inhoud aansluit bij het verhaal.

- klankkleur (timbre):

De kleuters experimenteren met de klank van verschillende schudbekers. Ze ordenen de schudbekers volgens de klankkleur (grote/kleine met veel/weinig korrels).

De oudere kleuters experimenteren met de klank van verschillende slaginstrumenten. Ze ordenen de instrumenten volgens het materiaal (hout-metaal-vel) of de speeltechniek (schudden, slaan, blazen).

- structuur en vorm:

De kleuters worden in 2 groepen verdeeld en krijgen per groep een instrument (schudbekers en trommeltjes). Alle kleuters zingen samen een lied. Tijdens de strofes spelen enkel de schudbekers mee, terwijl in het refrein enkel de trommeltjes meespelen.

De kleuters luisteren naar een eenvoudig stukje muziek in ABA-vorm. Tijdens het A-gedeelte dansen de kleuters het dansje dat de leerkracht hen heeft aangeleerd. Tijdens het B-gedeelte bewegen de kleuters vrij in de klasruimte.

De kleuters worden in twee groepen verdeeld. Elke groep leert een ritmebouwsteen klappen. Nadien speelt de leerkracht de motiefjes op de handtrom. De leerkracht speelt één ritmebouwsteen en de juiste groep kleuters herhaalt het ritmisch motief.

Een gevarieerd palet aan activiteiten (zingen, spelen, bewegen, luisteren, geluiden nabootsen, dansen, spreken, klappen, vergelijken, onderzoeken, ontwerpen, improviseren...) vormt het pad waarlangs de kleuterschool de muzikale aanleg van elke kleuter activeert.

4.4 MUZIKALE OPVOEDING IN DE LAGERE SCHOOL

In de lagere school worden de actieve omgang met klank en muziek en het inzicht in muzikale processen verder uitgebouwd. De kinderen verfijnen hun muzikale vaardigheden. Daartoe krijgen ze allerlei technieken en middelen aangereikt.

In de kleuterschool hebben de kinderen het gevoel voor structuur en vorm reeds actief ervaren. Vanaf de lagere school leren ze de structurele principes als herhaling, variatie en contrast in een lied of een muziekstuk herkennen. Later leren ze die technieken ook toepassen als ze een klankstuk, een ritme of een melodie ontwerpen.

Hun muzikale vaardigheden worden op die wijze uitgebreid en geleidelijk verder gedifferentieerd. Dat gebeurt niet zozeer om kinderen artistiek handelingsbekwamer te maken, maar wel om ze beter en bewuster met klank en muziek te leren omgaan. Kinderen leren muziek anders ervaren en zich via muziek beter uitdrukken.

Enkele voorbeelden illustreren hoe dat voor de verschillende muzikale aspecten kan verlopen.

- het gevoel voor klank in tijd en ruimte:

De kinderen krijgen een stuk papier en enkele potloden. Ze luisteren naar een eenvoudig stukje muziek. Tijdens het beluisteren tekenen de kinderen lijnen en symbolen die het verloop van de muziek weergeven. Ze zorgen dat de verhoudingen in hun tekening overeenstemmen met de klanken of de muziek die ze horen.

De oudere kinderen verklanken een stadswandeling. Ter voorbereiding tekenen ze een stadsplan en duiden verschillende plaatsen in de stad aan waar klank en muziek te horen is (de kermis, de markt, de schouwburg, het station, de winkelstraat...). Op het stadsplan proberen ze met symbolen de meest typerende geluiden te noteren. Vervolgens ontwerpen ze in kleinere groepen een klankstuk waarin elke groep een bepaalde plaats in de stad zo realistisch mogelijk verklankt. Tenslotte beschrijft iemand een wandeling doorheen de stad. De verschillende groepjes zorgen voor het klankdecor (= uitvoering van het klankstuk).

- het gevoel voor ritme en melodie:

Het gevoel voor ritme en melodie wordt in de lagere school op verschillende wijzen verder ontwikkeld. Naast het actief musiceren (zingen en spelen) worden ook heel wat spelvormen gehanteerd.

Iemand klapt (neuriet) het ritme (de melodie) van een liedje dat alle kinderen kennen. De anderen raden welk liedje er werd geklapt (geneuried). Aansluitend wordt het lied gezongen. Pas dan mag iemand anders het ritme (de melodie) van een nieuw liedje voorstellen.

De oudere kinderen krijgen vier ritmekaarten en leren de verschillende ritmes klappen. De kinderen kiezen een bepaald ritme. Vier kinderen krijgen een slaginstrument. Alle kinderen gaan in een grote ruimte door elkaar staan. De vier kinderen met een slaginstrument tikken in een willekeurige volgorde elk om de beurt het ritme dat ze hebben gekozen. De andere kinderen tikken enkel het ritme na als ze het ritme dat zij hebben uitgekozen, herkennen. Per klapbeurt zetten zij enkele stappen (= het aantal tellen van het ritme) in de richting van het kind met het slaginstrument.

De oudere kinderen krijgen op een blaadje papier een geheime boodschap (= een kort stukje tekst dat niet langer duurt dan vier tellen met telkens een ander tekstritme). Alle kinderen proberen hun eigen boodschap te klappen (= het ritme van de tekst klappen). Nadien worden de boodschappen opnieuw verdeeld in de klas. De kinderen klappen één voor één hun geheime boodschap. De andere kinderen proberen de boodschap te ontrafelen (= controleren of het ritme overeenstemt met het ritme op hun papiertje).

- het gevoel voor structuur en vorm:

De kinderen herkennen in een lied de afwisseling van strofe, refrein, voorspel, tussenspel en naspel. Ze noteren de structuur van het lied (= afwisseling van de verschillende gedeeltes) in een vormschema. Elke gedeelte wordt daarbij met een afzonderlijk symbool (bijv. een letter) aangeduid. Met kleuren duiden ze in het vormschema ten-slotte de gezongen gedeeltes en de instrumentale gedeeltes aan.

De oudere kinderen herkennen de verschillende delen van een eenvoudig muziekstukje in ABA-vorm. Ze noteren het vormschema en benoemen de belangrijkste verschillen tussen het A-gedeelte en het B-gedeelte door de muzikale aspecten van beide delen te vergelijken.

- het gevoel voor klankkleur en samenklank:

De kinderen onderzoeken de klankkleur van zelfgemaakte of bestaande instrumenten. Ze hanteren daarbij verschillende technieken om de klank te produceren (slaan, blazen, schudden...). Ze zoeken klanken die goed bij elkaar passen (= samenklank). Met die klanken creëren ze een kort klankstuk.

De kinderen beschrijven de klank van enkele instrumenten. Ze vertellen daarbij iets over de bouw van het instrument, over de klankproductie of over de speeltechniek. De kinderen luisteren naar een muziekstukje en herkennen de beschreven instrumenten. Ze ordenen een afbeelding van de verschillende instrumenten zoals ze in het muziekstuk voorkomen.

De kinderen klappen een ritmisch ostinato bij een lied (= samenklank).

De kinderen zingen een canon in twee of meer stemmen (= samenklank).

- het gevoel voor functies en betekenissen van muziek:

Muziek kan reeds bij jonge kinderen heel wat emoties of gevoelens oproepen. Tijdens een bezinningsmoment luisteren de kinderen naar een stukje muziek. Ze vertellen nadien aan elkaar welke gevoelens de muziek bij hen heeft losgemaakt.

De kinderen horen elke dag muziek op de radio en televisie. Deze muziek heeft heel vaak een commerciële inslag. Het is een koopwaar met een economische functie. De oudere kinderen verkennen deze functie van muziek door het fenomeen van hitlijsten te bespreken. Met de klasgroep stellen ze zelf een top-vijf samen.

- het gevoel voor culturele kenmerken van muziek:

De kinderen zingen een lied uit Afrika. Ze spelen de ritmische begeleiding en dansen een Afrikaanse dans. Zowel bij het zingen, het spelen als bij het dansen ervaren ze de culturele verschillen.

De oudere kinderen vergelijken de muzikale uitdrukking van een musicus die in een symfonieorkest speelt en een popzanger die in een populaire popgroep zingt. Door de verschillen in muzikale communicatie te bespreken leren de kinderen iets over de functie en de betekenis van de muziek die deze mensen spelen. Denk aan volgende verschillen: elektrisch versterkte instrumenten tegenover akoestische instrumenten, weinig uitvoerders tegenover een heel symfonieorkest, de ernstige concertzaal tegenover de festivalweide, een aandachtig publiek dat luistert tegenover een publiek dat meedanst of meezingt, klassiek repertoire tegenover popsongs...

De oudere kinderen luisteren naar twee muziekstukjes uit verschillende stijlperiodes. In diverse luisteroefeningen ervaren de kinderen elementaire verschillen met betrekking tot de muzikale aspecten.

4.5 EXTRA AANDACHTSPUNTEN

4.5.1 DE MUZIKALE OMGEVING VAN KINDEREN

Muziek is bijna overal aanwezig in de samenleving. Ze heeft een grote invloed op de leefomgeving van mensen. Ook kinderen komen in hun leefwereld voortdurend in contact met klank en muziek.

Kinderen luisteren naar muziek of zingen diverse soorten liederen, ze spelen of improviseren op akoestische of elektronische instrumenten, ze hebben een eigen cassette- of cd-speler, ze luisteren en kijken naar de nieuwste videoclips, ze lopen rond met een walkman, ze imiteren de muzikale omgang van populaire zangers, ze dansen of bewegen op de nieuwste hits en ze zijn gefascineerd door de wereld van klank en beeld op televisie, in reclame of in een film.

Muzikale opvoeding is levensecht en dient op die leefwereld aan te sluiten. Openheid tegenover de muzikale omgeving van kinderen is een

fundamenteel uitgangspunt. De kinderen krijgen op die manier een uitzicht op de wereld van klank en muziek buiten de klasmuren.

Rekening houden met de muzikale omgeving van een kind betekent niet dat de muzikale opvoeding elke - vaak commerciële - evolutie dient te volgen. Dat zou de muzikale mogelijkheden van kinderen eerder beperken dan verbreden. Bovendien staan kinderen op die leeftijd nog heel open voor veel verschillende soorten muziek. Om die reden worden de kinderen geconfronteerd met een uitgebreid palet aan verschillende muzikale verschijningsvormen. Dat gebeurt onder meer om de persoonlijke omgang van het kind met zijn geluidsomgeving te verfijnen. Zo leren kinderen hun dagdagelijks consumptief gedrag (attitudes) te verrijken.

Zo kan je als leerkracht de aandacht vestigen op de vele geluiden die de kinderen omringen. Het onderscheid tussen geluid en lawaai (= hinderlijk geluid) wordt met voorbeelden uitgewerkt.

Denk bijvoorbeeld aan de geluiden van alle dag zoals ze in elke woning klinken. In de keuken pruttelt de koffiezetmachine, zoemt de afzuigkap, ratelt broer met de borden bij de vaat. In de woonkamer verstoren de stofzuiger en de radio de stilte. Boven klinkt keiharde muziek uit de stereoketen van broer en is zus tegen kleine zus aan het kijden. Buiten maait papa het gazon en hoor ik de toeter van een voorbijrijdende ambulance. Hoe kan je nu in hemelsnaam luisteren naar dat vogeltje iets verder in de boom met al dat lawaai om je heen! Kan het allemaal wat stiller? Na een klasgesprek wordt deze thematiek verder uitgewerkt. De kinderen nemen initiatieven om de geluidshinder in de klas, op school of thuis in te perken.

4.5.2 EEN MUZISCHE GRONDHOUDING

Muzikale opvoeding stimuleert niet enkel de specifiek muzikale mogelijkheden van het kind, ze draagt ook bij tot de vorming van een algemene muzische grondhouding.

Muzikale opvoeding:

- verrijkt de persoonlijkheid van het kind en verduidelijkt de relatie met zijn (in)directe (geluids)omgeving,
- cultiveert op een eigen wijze de innerlijke bewogenheid van kinderen doordat ze de kans krijgen zich op verschillende manieren te uiten,
- helpt de kinderlijke drang om te ervaren, te beleven, te spelen, actief en creatief te zijn op een bijzondere manier te ontwikkelen,
- draagt bij tot een verfijning van het contact met wat van de buitenwereld op kinderen afkomt.

Zo leert het kind zijn omgang met klank en muziek in twee richtingen te verfijnen:

- enerzijds leren de kinderen klank en muziek intenser waarnemen en beter, anders of subtieler verwerken (*beschouwen*),
- anderzijds leren zij klank en muziek creatief en expressief hanteren als middel om hun eigen gevoelens uit te drukken (*creëren*).

4.5.3 EEN PROCES VAN CREËREN, RECREËREN EN BESCHOUWEN

Met de ervaringswereld van kinderen als uitgangspunt wisselen in de muzikale opvoeding tal van gevarieerde activiteiten elkaar af. Het zingen, spelen, luisteren, ontwerpen, noteren of visueel voorstellen, bewegen en praten brengt heel wat afwisseling in de muzikale opvoeding. De voorbeelden illustreren hoe kinderen in de basisschool verfijnd leren omgaan met klank en muziek.

De jonge kleuters zingen elke morgen een liedje om elkaar te verwelkomen. Terwijl ze elkaar begroeten, klappen ze het ritme van 'Goede morgen allemaal'.

De oudere kleuters luisteren en bewegen op een improvisatie die de leerkracht op de blokfluit speelt. Bij legato (= gebonden noten) 'zweven' de kleuters rustig rond. Bij staccato (= niet gebonden) bewegen de kleuters als een 'robot'.

De kinderen vertellen na een boswandeling aan elkaar welke geluiden ze in het bos hebben gehoord. Aansluitend proberen ze die geluiden met eenvoudige klanksymbolen te noteren en onderzoeken ze hoe ze de geluiden met hun stem kunnen nabootsen. Ten slotte maken ze met die symbolen een klanktafel dat ze vocaal uitvoeren.

De kinderen ontwerpen op hun manier een grafische partituur voor een klankstuk. Ze zoeken naar gepaste voorwerpen en instrumenten om het stuk uit te voeren. Daarna verklanken ze de grafische partituur en bespreken ze uitgebreid de uitvoering.

De kinderen maken een top-5 van de actuele popmuziek. Ze vertellen aan elkaar waarom ze een bepaald lied graag horen. Ze beschrijven daarbij enkele belangrijke (muzikale) kenmerken van het fragment en geven wat specifieke informatie over de zanger of de groep.

Elke omgang met klank en muziek sluit aan bij drie elementen van het muzisch handelen:

- klank en muziek creëren,
- klank en muziek recreëren,
- klank en muziek beschouwen.

Bij het *creëren/recreëren* ligt het accent op de productie/de reproductie van klanken en muziek. Het gaat om auditieve prikkels die van het kind zelf uitgaan en waarmee het zijn expressiemogelijkheden kan exploreren. Het kind verkent zijn innerlijke drang om zich uit te drukken door actief en creatief met klank en muziek om te gaan.

Bij het *beschouwen* laat het kind klank en muziek van buitenaf op zich inwerken. Het (de)codeert de auditieve prikkel en probeert er een (persoonlijke) interpretatie aan te geven. Zo zal het kind onder meer gericht leren luisteren, auditieve prikkels vergelijken, auditieve ervaringen herkennen, indrukken verwoorden, technieken en begrippen benoemen.

Het *creëren/recreëren/beschouwen* verlopen niet altijd duidelijk gescheiden van elkaar. Er is namelijk een constante wisselwerking. Vandaar dat de muzikale omgangsvormen zo veel mogelijk met elkaar worden gecombineerd.

Terwijl het kind zingt of speelt, zal het luisteren naar zichzelf of naar andere kinderen. Terwijl het een stukje muziek ontwerpt, zal het overleggen met andere kinderen. Terwijl het kind een grafische partituur uitvoert, zal het controleren of het de notatie wel juist interpreteert.

4.5.4 DE ONTWIKKELING VAN HET RELIGIEUZE BELEVEN

Muzikale opvoeding maakt kinderen gevoelig voor de diepere dimensie van het mens-zijn. Het sluit aan op het christelijk opvoedingsproject en kan de religieuze beleving van kinderen verrijken.

De muzikale activiteiten blijven dus niet beperkt tot een ontmoeting met de klinkende werkelijkheid, maar passen ook in een zin-zoekende en religieuze benadering en duiding van die werkelijkheid. In zijn omgang met klank en muziek leert het kind de betekenis, de zin en de waarde van het leven dieper ervaren. Het muzikale biedt kinderen kansen om hun levenshouding en levensperspectief vanuit een etisch religieuze dimensie te voeden en te sturen.

Als leerkracht werk je vanuit twee niveaus aan de ontwikkeling van het religieuze gevoel:

- in concrete zin door het zingen van religieuze liederen (ter voorbereiding van een kindermis, een dankviering, een bezinningsmoment, de eerste communie of de hernieuwing van de doopbeloften) en het muzikaal verwerken van religieus geïnspireerde teksten of ideeën,
- in algemene zin door aandacht te geven aan menselijke kwaliteiten als luisterbereidheid, bewondering en verwondering, vergevingsgezindheid, dienstbaarheid, bezorgdheid, dankbaarheid en respect voor de andere.

De muzikale activiteiten openen op beide niveaus een wereld van religieuze beleving. Het zijn momenten van intense vreugde waarin kinderen de kracht putten om een stukje van zichzelf te ontdekken, waarin ze de ander in zijn diepste wezen ontmoeten en waarin ze stil blijven staan bij zin-vragen. Muzikale opvoeding initieert kinderen zo heel geleidelijk in de religieuze dimensie van muziek.

Doel 2.1 De klankmogelijkheden van voorwerpen en instrumenten onderzoeken (blz. 36 en blz. 43)

5 DOELEN

Kinderen exploreren en verfijnen binnen het domein muzikale opvoeding hun omgang met klank en muziek. Via diverse muzikale omgangsvormen leren ze onder meer de wereld van klank en muziek beter te begrijpen. Verder zullen ze ook een aantal houdingen ontwikkelen die de omgang met klank en muziek verrijken.

De muzikale omgangsvormen en enkele overkoepelende attitudes vormen het uitgangspunt van de structuur waarbinnen de leerplandoelen zijn geordend (zie ook 1.3 en 3):

Rubriek 1: het kind musicceert met klank en muziek

Rubriek 2: het kind luistert naar klank en muziek

Rubriek 3: het kind leest en noteert voorstellingen van klank en muziek

Rubriek 4: het kind ontwerpt klank en muziek

Rubriek 5: het kind beweegt op klank en muziek

Rubriek 6: het kind denkt na en praat over klank en muziek

Rubriek 7: het kind verwerft bepaalde houdingen via de omgang met klank en muziek

Alle doelen dienen uiteraard niet op hetzelfde moment te worden gerealiseerd. Aan de hand van vier codes wordt aangegeven wat op een bepaald moment het beste aan bod komt. In de concrete schoolsituatie kan nochtans blijken dat sommige doelen beter vroeger of later of op een ander beheersingsniveau worden aangepakt in een bepaalde leeftijdsgroep.

We hanteren vier codes:

	betekent dat kinderen van die leeftijdsgroep kennismaken met activiteiten gericht op dat doel. De leerkracht geeft aanzetten en gaat op deze doelstelling ook in als de gelegenheid zich voordoet.
	betekent dat kinderen het doel verworven moeten hebben in de aangeduide leeftijdsgroep, dat ze het beheersen. Daar wordt uitdrukkelijk of systematisch aan gewerkt.
	betekent dat kinderen de eerder verworven kennis, inzichten of vaardigheden verder integreren, verdiepen of verbreden. De leerkracht zorgt voor gevarieerde herhalings-, verbredings- of verdiepingsactiviteiten.
	betekent dat kinderen de in deze doelstelling vermelde attitudes geleidelijk opbouwen. De leerkracht zorgt ervoor dat de kinderen daarrond ervaringen en vaststellingen kunnen (op)doen en dat ze de gelegenheid krijgen om dat te uiten.

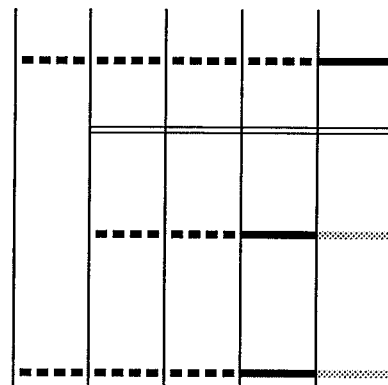
5.1 HET KIND MUSICEEFT MET KLANK EN MUZIEK

| jk | ok | 1-2 | 3-4 | 5-6 |

1 Musiceren en experimenteren met de stem, met aandacht voor een goed stemgebruik (ademhaling, stemplaatsing, resonantie, articulatie), een zuivere toon (toonovername, intonatie) en expressiviteit

Dat houdt in:

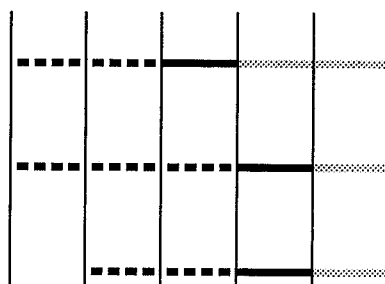
- 1.1 De ademhaling bewust gebruiken en de lichaamshouding verzorgen
- 1.2 Aandacht schenken aan een goede stemplaatsing en resonantie
- 1.3 Een tekst of een lied uitvoeren met aandacht voor een correct stemgebruik en een goede stemexpressie
- 1.4 Een gevarieerd repertoire van kindgerichte liederen zuiver en expressief zingen en gebruiken als impuls voor diverse expressiewijzen en spelvormen

2 Musiceren met voorwerpen en instrumenten (lichaamsinstrumenten, zelfgemaakte en bestaande instrumenten), met aandacht voor klankproductie en speeltechniek

Dat houdt in:

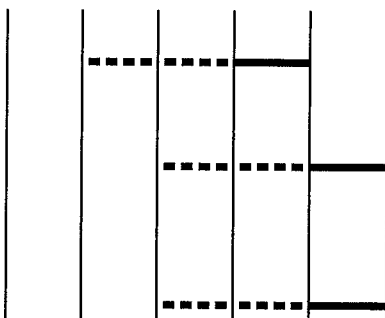
- 2.1 De klankmogelijkheden van voorwerpen en instrumenten onderzoeken
- 2.2 Een eenvoudig ritme of eenvoudige melodie instrumentaal uitvoeren
- 2.3 Bij het musiceren met instrumenten de juiste speeltechniek toepassen

3 Visuele voorstellingen van klank en muziek met de stem, voorwerpen of instrumenten (lichaamsinstrumenten, zelfgemaakte en bestaande instrumenten) verklanken

Dat houdt in:

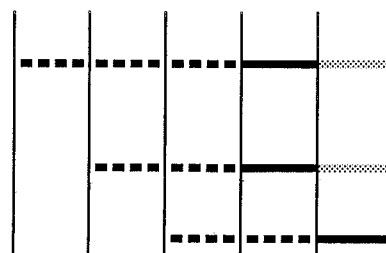
- 3.1 Beelden, klanksymbolen en grafische notatie vocaal of instrumentaal verklanken
- 3.2 Elementaire muzieknotatie als hulpmiddel bij het vocaal of instrumentaal musiceren gebruiken
- 3.3 Een eenvoudige partituur (van beelden, klanksymbolen, grafische notatie of eenvoudige muzieknotatie) vocaal of instrumentaal verklanken

4 Diverse vormen van muzikale communicatie actief verwerken

Dat houdt in:

- 4.1 Bij het musiceren verschillende verwerkingsmogelijkheden of musiceevormen toepassen
- 4.2 Bij het musiceren verschillende rolverdelingen herkennen en toepassen
- 4.3 De opnamemogelijkheden van audioapparatuur zinvol gebruiken

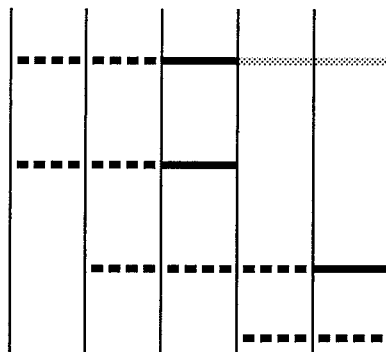

5.2 HET KIND LUISTERT NAAR KLANK EN MUZIEK

5 Geluiden, klanken en klankeigenschappen herkennen, vergelijken en ordenen volgens diverse criteria

Dat houdt in:

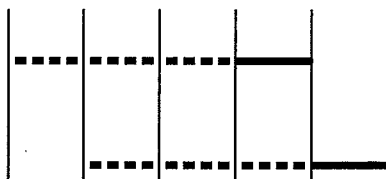
- 5.1 Kenmerken van de geluidsomgeving onderscheiden en bewust ervaren
- 5.2 Klankeigenschappen en muzikale tegenstellingen ervaren en benoemen
- 5.3 De functie en de betekenis van een geluidsomgeving herkennen en beschrijven
- 5.4 Eenvoudige functies van film- en reclamemuziek herkennen

6 Bij het luisteren naar klanken en muziek verschillende notatievormen actief verwerken

Dat houdt in:

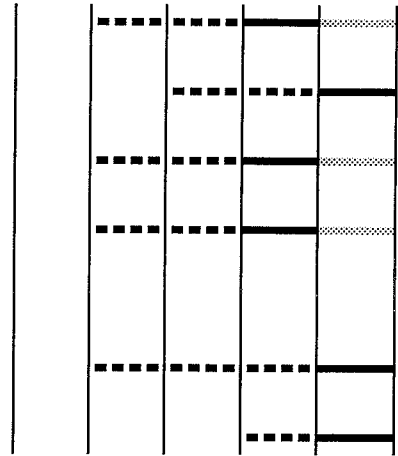
- 6.1 Eenvoudige beelden of klanksymbolen van geluiden, klanken of muziek verwerken
- 6.2 Grafische notatie of elementaire vormen van traditionele notatie verwerken

7 Het luisteren naar muziek verfijnen door aandacht te schenken aan de muzikale aspecten

Dat houdt in:

- 7.1 Eenvoudige melodie- en ritmepatronen herkennen en vergelijken
- 7.2 Eenvoudige vormen van samenklank herkennen en vergelijken
- 7.3 De klankkleur herkennen en beschrijven
- 7.4 Het tempo en de dynamiek van muziek herkennen en benoemen
- 7.5 De structuur en de vorm van een ritme, een melodie of een klank- of muziekstuk aan de hand van de structurele principes (herhaling, variatie, contrast) herkennen en benoemen
- 7.6 Eenvoudige muzikale vormen herkennen en vergelijken

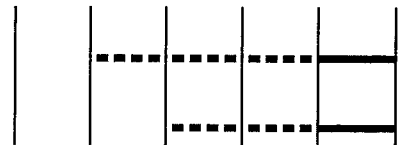

5.3 HET KIND LEEST EN NOTEERT VOORSTELLINGEN VAN KLANK EN MUZIEK

8 Beelden en symbolen van waargenomen auditieve prikkels lezen en waargenomen auditieve prikkels schriftelijk verwerken

Dat houdt in:

- 8.1 Beelden of symbolen van auditieve prikkels herkennen of noteren
- 8.2 Een grafische partituur aanvullen of ontwerpen

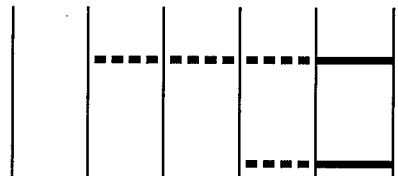

5.4 HET KIND ONTWERPT KLANK EN MUZIEK

9 Een klankstuk of een muziekstuk ontwerpen

Dat houdt in:

- 9.1 Een klank- of muziekstuk ontwerpen vanuit een buitenmuzikaal gegeven
- 9.2 Een klank- of muziekstuk ontwerpen vanuit een muzikaal gegeven

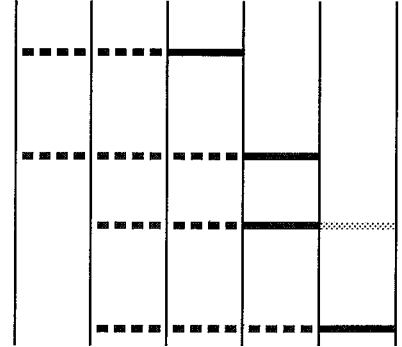

5.5 HET KIND BEWEEGT OP KLANK EN MUZIEK

10 Klank en muziek via beweging ervaren

Dat houdt in:

- 10.1 Klankverschillen en muzikale tegenstellingen via beweging herkennen en ervaren
- 10.2 Kenmerken van klank en muziek in tijd en ruimte via bewegingen ervaren
- 10.3 Kenmerken van klank en muziek in bewegingen omzetten
- 10.4 De eigen beweging afstemmen op een klank, op muziek of op andere bewegingen

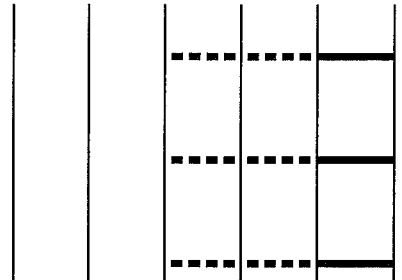

5.6 HET KIND DENKT NA EN PRAAT OVER KLANK EN MUZIEK

11 Ervaringen bij het omgaan met klank en muziek verwoorden

Dat houdt in:

- 11.1 Auditieve ervaringen beschrijven en met een gepaste woordenschat benoemen
- 11.2 Een eigen mening over de omgang met klank en muziek verwoorden
- 11.3 Veel voorkomende begrippen uit de wereld van klank en muziek passend gebruiken

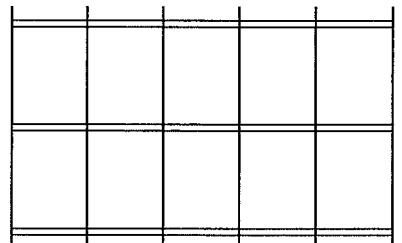

5.7 HET KIND VERWERFT BEPAALDE HOUDINGEN VIA DE ONGANG MET KLANK EN MUZIEK

12 Genoegen beleven aan de omgang met klank en muziek

Dat houdt in:

- 12.1 Zich door middel van klank en muziek durven uiten
- 12.2 De wereld van stilte, geluid en muziek verwonderd en aandachtig tegemoet treden
- 12.3 Zich verbonden voelen met anderen tijdens een groepsgerichte omgang met klank en muziek

13 Eenvoudige regels en afspraken naleven bij de productie of reproductie van muziek

Dat houdt in:

- 13.1 Bereid zijn om voldoende nauwkeurigheid aan de dag te leggen bij de omgang met klank en muziek
- 13.2 Actief deelnemen aan het groepsmusiceren en zich kunnen aanpassen aan de eisen van het samenspel

14 Een kritische houding aannemen tegenover de auditieve omgeving

Dat houdt in:

- 14.1 Nieuwsgierig zijn voor en/of kritisch staan tegenover diverse vormen van muzikale communicatie
- 14.2 Openstaan voor de muzikale uitdrukking van anderen
- 14.3 Openstaan voor of rekening houden met de kenmerken van een bepaalde muziekcultuur

6 MUZIKALE OPVOEDING DIDACTISCH ORGANISEREN

Voor elk subdoel worden in dit hoofdstuk voorbeelden en didactische tips aangereikt. Daarbij maken we een onderscheid tussen drie stappen:

- **exploratie of initiatie:** waarin het vermelde doel een eerste aanzet krijgt (komt meestal overeen met ■■■■),
- **bewustmaking:** waarin het vermelde doel verder wordt uitgediept (komt meestal overeen met ■■■■),
- **toepassing:** waarin het vermelde doel in een bredere context wordt toegepast (komt meestal overeen met ■■■■).

Die stappen geven een volgorde aan waarin je als leerkracht aan de ontwikkeling van de vermelde doelen kunt werken.

6.1 DIDACTISCHE TIPS BIJ MUSICEREN

1.1 De ademhaling bewust gebruiken en de lichaamshouding verzorgen

- Verschillende oefeningen om een doeltreffende ademhaling te activeren (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - snuffelen als een hondje, aan een fris bloempje ruiken...
 - langzaam en gelijkmatig blazen als om hete soep af te koelen
 - pluisjes van een ingebeelde paardebloem wegblazen
 - de in- en uitademing doseren (tellen, een toon die steeds langer wordt)
 - met de adem een rukwind of een leeglopende band nabootsen
 - een kort lied in één adem uitzingen
- Bij het zingen de lichaamshouding verzorgen (= bewustmaking):
bijv. - een ontspannen houding aannemen door de armen hoog te houden en plotseling te laten vallen (spanning - ontspanning)
 - de armen ontspannen houden langs het lichaam, de schouders niet optrekken
 - om te zingen regelmatig gaan staan
 - niet omhoogkijken bij het zingen van een hoge toon
- Op de passende plaats in het lied ademen (= bewustmaking):
bijv. - het lied zingen volgens de muzikale zinnen (= fraseren)

(zie ook: leerplan Bewegingsopvoeding en Nederlands - deelleerplan Spreken)

1.2 Aandacht schenken aan een goede stemplaatsing en resonantie

- Geluiden van objecten of dieren nabootsen (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - klokken, sirene, rinkelende telefoon, stoomfluit, misthoorn met de stem nabootsen
 - blaffen als een hond, loeien als een koe, zoemen als een bij...

- Diverse oefeningen op stemvormende lettergrepen (= bewustmaking en toepassing):
 - bijv. - een lied of melodisch fragment met stemvormende lettergrepen zingen (na - no - ja - ju - to - toe - du - dim - ding - tim - dang - doem - ...)
 - liederen met klanklettergrepen (bijv. 'Loe-la-li-lee') zingen

1.3 Een tekst of een lied uitvoeren met een correct stemgebruik en een goede stemexpressie
--

- Een woord, een zin, een tekstfragment, een liedtekst, een nonsenstekst, een spreekkoor op verschillende wijzen uitspreken (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - 'Goede morgen' (hoog-laag, snel-langzaam, kort-lang)
 - 'Wie is daar?' (uitroep en echo's)
 - een tekst opgewekt, treurig, eentonig, vervelend, spannend... uitspreken
 - een tekst met dynamische verschillen uitspreken (sterk-zacht, (de)crescendo)
- De kaak-, lip- en tongspieren doeltreffend gebruiken (= bewustmaking en toepassing):
 - bijv. - verschillende articulatie-oefeningen ('die-bie-doe-wa' zeggen en zingen op één of meerdere toonhoogtes)
 - een tekst lippen zonder klank, een lied playbacken
 - de strofe of het refrein van een lied ritmisch uitspreken
- In een tekst de klankmogelijkheden van de stem onderzoeken (= bewustmaking en toepassing):
 - bijv. - spreken als een heks, als een reus, als een kabouter...
 - een tekst voorzien van vocale achtergrondgeluiden...

(zie ook: leerplan Bewegingsopvoeding en Nederlands - deelleerplan Spreken)

1.4 Een gevarieerd repertoire van kindgerichte liederen zuiver en expressief zingen en gebruiken als impuls voor diverse expressiewijzen en spelvormen
--

- De kleuters zingen vooral eenvoudige volksliederen en spelliederden. De liederen zijn aangepast aan hun leeftijd, hun belangstelling, hun bevattingvermogen en hun kunnen (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - zie de verschillende liedbundels in de bibliografie
- De jonge kinderen zingen traditionele en nieuwgecomponeerde kinderliederen gevarieerd naar opbouw, expressie en soort. De liederen zijn aangepast aan hun leeftijd, hun belangstelling, hun bevattingvermogen en hun kunnen (= bewustmaking en toepassing):
 - bijv. - zie de verschillende liedbundels in de bibliografie
- De oudere kinderen zingen traditionele en nieuwgecomponeerde kinderliederen, volksliederen, eenvoudige popsongs en canons gevarieerd naar opbouw, expressie, soort, genre en cultuur. De liederen

zijn aangepast aan hun leeftijd, hun belangstelling, hun bevattingsvermogen en hun kunnen (= bewustmaking en toepassing):
bijv. - zie de verschillende liedbundels in de bibliografie

2.1 De klankmogelijkheden van voorwerpen en instrumenten onderzoeken

- Geluiden op voorwerpen en instrumenten nabootsen (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - door een kringvormige beweging te maken met de hand (of de vingernagels) op de bank of op het vel van een trommel het geluid van bijvoorbeeld een trein nabootsen
 - de klanken van een drumstel op lege dozen nabootsen
 - met verschillende soorten papier (scheuren, wrijven...) geluiden nabootsen
 - hoefgetrappel (kokofoon), regendruppels (schudbeker), een vallende knikker (handtrom), klokken (metalfoon)... op voorwerpen of instrumenten nabootsen
- Voorwerpen en instrumenten vergelijken en rubriceren (= bewustmaking en toepassing):
bijv. - volgens de klankeigenschap (hoog of laag, sterk of zacht, kort of lang, ver of dichtbij)
 - volgens de klankbron (hout, metaal, vel, lucht, papier...)
 - volgens de klankproductie (slaan, wrijven, blazen, schudden, strijken...)
- Een zelfgemaakt instrument gebruiken (= bewustmaking en toepassing):
bijv. - met een schudbeker, een rasp, een ratel, een schellenstokje... een ritme spelen
 - hoge en lage tonen spelen op flessen gevuld met veel of weinig water

2.2 Een eenvoudig ritme of eenvoudige melodie instrumentaal uitvoeren

- Het ritme van een woord, woordgroep of tekstfragment natikken (= initiatie):
bijv. - het ritme van een naam klappen (eerst zeggen en daarna klappen)
 - het ritme van een liedtekst tikken (eerst zingen en daarna tikken)
- Een eenvoudige begeleiding bij een lied of klankstuk instrumentaal uitvoeren (= bewustmaking en toepassing):
bijv. - een ritmisch motief / een ritmisch ostinato
 - een melodisch motief / een melodisch ostinato
 - een bourdonbegeleiding
- Een eenvoudig voor-, tussen en/of naspel uitvoeren (= bewustmaking en toepassing):

- bijv. - een ritme op lichaamsinstrumenten of slaginstrumenten uitvoeren
- een stukje tekst, een korte melodie, een stukje van de begeleiding uitvoeren
 - een kort motief op klankstaven, Orff-instrumenten of andere instrumenten uitvoeren

2.3 Bij het musiceren met instrumenten de juiste speeltechniek toepassen

- Bij het gebruik van lichaamsinstrumenten aandacht schenken aan houding en speeltechniek (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - op verschillende wijzen in de handen klappen (sterk, zacht, dof, scherp)
 - de tip, de hiel of de hele voet gebruiken
 - met een vlakke hand of een holle hand op de knieën slaan
- Bij het gebruik van slaginstrumenten (triangel, tamboerijn, handtrom, slagstaven...) aandacht schenken aan houding en speeltechniek (= bewustmaking en toepassing):
 - bijv. - niet met een vlakke hand op de handtrom slaan maar met een holle hand, de triangel voldoende hoog vasthouden, de klankstaven niet omklemmen maar losjes in de hand vasthouden...
- Bij het gebruik van zelfgemaakte en andere instrumenten aandacht schenken aan houding en speeltechniek (= bewustmaking en toepassing):
 - bijv. - de hamertjes juist gebruiken bij het musiceren op de Orff-instrumenten.

3.1 Beelden, klanksymbolen en grafische notatie vocaal of instrumentaal verklanken

- De voorstelling van een geluid of klank in een tekening vocaal of instrumentaal verklanken (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - een afbeelding van een geluid (klok, trein, auto...)
 - een afbeelding van een ritmebouwsteen
 - een afbeelding van een muzikale tegenstelling (veel - weinig - geen geluid)
 - een afbeelding van een klankeigenschap (hoog-laag, kort-lang, sterk-zacht)
 - bij de afbeelding van een instrument een bepaalde melodie spelen
 - een klankstuk voorgesteld met tekeningen uitvoeren
- Grafische notatie vocaal of instrumentaal verklanken (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - woorden of letters die een geluid of een klank suggereren (SSSSSlaaaaannnnnnng)
 - klankeigenschappen voorgesteld door een afgesproken symbool
 - een klankstuk voorgesteld met afgesproken symbolen verklanken

3.2 Elementaire muzieknotatie als hulpmiddel bij het vocaal of instrumentaal musiceren gebruiken

- Ervaren dat muzikale tegenstellingen met afbeeldingen of andere notatievormen kan worden weergegeven (= initiatie):
bijv. afbeeldingen van verschillende muzikale tegenstellingen rangschikken
- Ritmebouwstenen voorgesteld op een ritmekaart uitvoeren (= initiatie en bewustmaking):
bijv. ritmekaarten voor de naam (Maarten, Jessica) klappen
- Eenvoudige melodische patronen uitvoeren (= initiatie en bewustmaking):
bijv. een melodiekaart om een eenvoudig ostinato te spelen

3.3 Een eenvoudige partituur (van beelden, klanksymbolen, grafische notatie of eenvoudige muzieknotatie) vocaal of instrumentaal verklanken

- Een partituur van tekeningen en/of beelden verklanken (= initiatie).
- Een grafische partituur verklanken (= bewustmaking).
- Een partituur met eenvoudige muzieknotatie verklanken (= bewustmaking).

4.1 Bij het musiceren verschillende verwerkingsmogelijkheden of musiceervormen toepassen

- Klankeigenschappen (hoog-laag, kort-lang, luid-zacht) uitbeelden (= initiatie en bewustmaking):
bijv. bij de uitvoering van lage (hoge) tonen een olifant (vogeltje) uitbeelden
- Muzikale tegenstellingen uitbeelden (vlug-langzaam, zwaar-licht, opgewekt-droevig...) (= initiatie en bewustmaking):
bijv. bij het zingen of spelen van vlugge (langzame) muziek een haas (slak) uitbeelden
- De tekst van een lied dramatiseren (= bewustmaking en toepassing):
bijv. het lied 'Old MacDonald had a farm' uitbeelden
- De klankproductie (strijken, blazen, slaan, tokkelen) uitbeelden (= bewustmaking en toepassing):
bijv. 'meespelen' met een instrument in het orkest
- De rol van een muzikant ervaren en vergelijken (= bewustmaking en toepassing):
bijv. De kinderen spelen zelf dirigent, solist, zanger, trompetist...

4.2 Bij het musiceren verschillende rolverdelingen herkennen en toepassen

- De rol van diverse muzikanten ervaren en vergelijken (= initiatie en bewustmaking):
bijv. De kinderen spelen zelf de dirigent en leiden hun eigen klasorkest.
- Ervaren dat een begeleidingspartij een andere functie heeft dan een solopartij (= bewustmaking en toepassing):
bijv. De kinderen spelen de begeleiding van een lied of zingen de melodie van het lied.

4.3 De opnamemogelijkheden van audioapparatuur zinvol gebruiken

- Bij de realisatie van een klankstuk eigen opgenomen stukjes weergeven (= initiatie en bewustmaking):
bijv. De kinderen nemen met eenvoudige apparatuur zelf een geluidsdecor (keuken-geluiden) op en gebruiken deze opname bij de realisatie van een klankstuk.
- De uitvoering van een lied of een stukje muziek opnemen en bespreken (= initiatie en bewustmaking):
bijv. een klankstuk uitvoeren, op band opnemen en met de klasgroep bespreken
- Bij een opname de microfoon als klankvormer of klankversterker zinvol gebruiken (= bewustmaking):
bijv. spreken en zingen in een microfoon (versterking, vervorming, opname)
- Bij het gebruik van audioapparatuur ervaren wat balans, toonregeling en volume zijn (bewustmaking):
bijv. ervaren dat de stemmen te luid klinken ten opzichte van de instrumenten en de balans anders regelen

6.2 DIDACTISCHE TIPS BIJ LUISTEREN

5.1 Kenmerken van de auditieve omgeving onderscheiden en bewust ervaren

- Het contrast tussen geluid en stilte ervaren (= initiatie en bewustmaking):
bijv. De kinderen vertellen wanneer zij de stilte ervaren.
De kinderen maken geen geluid in de klas en luisteren naar de geluiden buiten de klas.
De kinderen bewegen in de klasruimte als ze muziek horen. Ze gaan rustig zitten of neerliggen als de muziek wordt afgezet.

- De auditieve omgeving bewust ervaren (= bewustmaking en toepassing):
bijv. De kinderen luisteren gericht naar de geluiden uit een bepaalde omgeving. Ze sluiten gedurende een korte tijdsspanne de ogen. Nadien proberen ze zo veel mogelijk geluiden die ze hebben gehoord, op te sommen.
- Het verschil tussen verschillende geluiden herkennen (= bewustmaking en toepassing):
bijv. - De kinderen beschrijven het klankverschil tussen een nachtegaal en een merel.
- De kinderen beschrijven geluiden die ze als storend (= lawaai) ervaren.
- De klank van voorwerpen en instrumenten herkennen (= bewustmaking en toepassing):
bijv. Verschillende kinderen zitten in een kring rond voorwerpen, de geluiden worden voorgesteld, ze sluiten de ogen, één geluid wordt herhaald, de kinderen duiden het juiste voorwerp aan (zelfde oefening met slaginstrumenten).
- Geluiden (voorwerpen) of klanken lokaliseren en aanduiden (= bewustmaking en toepassing):
bijv. Iedereen sluit de ogen, iemand speelt ergens in de klas op een voorwerp of instrument, met de ogen dicht wijzen de kinderen de plaats aan.
- Niveaus in de auditieve omgeving of in een stukje muziek onderscheiden (= bewustmaking en toepassing):
bijv. De auditieve omgeving opdelen in geluiden op de voorgrond of op de achtergrond.
Aandacht voor de verhouding tussen de verschillende stemmen (onderscheid begeleiding, solostem, ander stemmen).

5.2 Klankeigenschappen en muzikale tegenstellingen ervaren en benoemen

- De sfeer en het karakter van geluid en klank herkennen en beschrijven (= initiatie):
bijv. - het geluid van een motorfiets en een grasmachine vergelijken
- de klank van een xylofoon en een metallofoon vergelijken
- de sfeer van een luisterfragment bespreken
- Geluiden of klanken herkennen, vergelijken, beschrijven en benoemen (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - verschillende soorten water (lopende kraan, de regen, een fontein, de zee) vergelijken
- verschillende soorten stemmen, voorwerpen en instrumenten vergelijken
- Klankeigenschappen benoemen (= bewustmaking):
bijv. Iemand zingt of speelt twee tonen, de kinderen geven aan of de tweede toon hoger of lager, korter of langer, sterker of zachter, verder of dichtert klinkt.

5.3 De functie en betekenis van de auditieve omgeving herkennen en beschrijven

- Ervaren hoe klanken en geluiden de expressie van een verhaal of een tekening versterken (= initiatie):
bijv. - muziek in een tekenfilm beluisteren en bespreken
- muziek in het verhaal 'Peter en de Wolf' (op muziek van Prokofiev) beluisteren en bespreken
- Kenmerken van verschillende soorten muziek associëren met de functie of betekenis (= bewustmaking):
bijv. - De kinderen herkennen verschillende soorten dansmuziek (volksdans, hoofse dans, Afrikaanse dans, populaire dansen...).
- De kinderen herkennen verschillende soorten volksmuziek.
- Geluiden of muziekfragmenten associëren met sprookjes, verhalen, mensen, gevoelens, plaatsen of gebeurtenissen (= bewustmaking):
bijv. Welke geluiden en muziek zijn er op de kermis, in het station, in de dierentuin... te horen?

5.4 Eenvoudige functies van film- en reclamemuziek herkennen

- Aanvoelen hoe de muziek de emotie helpt ondersteunen (= initiatie)
bijv. - filmmuziek die een drijvende spanning creëert
- muziek bij een verdrietig, feestelijk, grappig... moment in de film
- Verschillende toepassingen van reclamemuziek herkennen (= initiatie)
bijv. - een gezongen reclameboodschap bespreken
- een muzikale achtergrond bij een reclameboodschap beluisteren en bespreken
- zelf een reclameboodschap ontwerpen

6.1 Eenvoudige beelden of klanksymbolen van geluiden, klanken of muziek verwerken

- Tekeningen en afbeeldingen rangschikken (= initiatie):
bijv. - tekeningen die de inhoud van een lied weergeven, in de juiste volgorde leggen
- luisteren naar een reeks geluiden en de afbeeldingen van de geluiden in de juiste volgorde leggen
- Grafische notatie noteren of meevolgen (= bewustmaking):
bijv. - kleine stippen (grote stippen) voor korte (lange) klanken noteren
- een grafische notatie van een muziekstuk meevolgen tijdens de beluistering

- Pictogrammen van instrumenten rangschikken (= bewustmaking):
bijv. - symbolen van verschillende slaginstrumenten rangschikken
- symbolen van instrumentengroepen (strijkinstrumenten, blaasinstrumenten, slaginstrumenten) noteren bij een luisteroefening
- Een verloopschema of musicogram volgen (= bewustmaking):
bijv. bij de beluistering van klanken of muziek het verloopschema volgen

6.2 Grafische notatie of elementaire vormen van traditionele notatie verwerken

- De grafische notatie van een klank of muzikaal fragment aanduiden (= initiatie):
bijv. De kinderen beluisteren een muziekstukje met een afwisseling van een snelle passage met veel noten en een trage passage met weinig noten. Ze duiden deze afwisseling tijdens het luisteren in een grafische notatie aan.
- De notatie van ritmebouwstenen herkennen (= bewustmaking):
bijv. De leerkracht klappt enkele ritmebouwstenen, de kinderen leggen de ritmekaarten in de juiste volgorde.
- De notatie van eenvoudige melodische motieven herkennen (= bewustmaking):
bijv. Melodiekaarten in de juiste volgorde rangschikken

7.1 Eenvoudige melodie- en ritmepatronen herkennen en vergelijken

- Eenvoudige melodieën of ritmes herkennen (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - In een lied een bepaald melodisch motief aanwijzen door de hand op te steken
- Een muzikaal thema herkennen met behulp van een steuntekst
- Het ritme van een gekend lied herkennen in een klapoefening
- Eenvoudige melodische of ritmische verschillen herkennen (= toepassing)
bijv. - Een stijgende tegenover een dalende melodie
- Een druk ritme tegenover een rustig ritme
- De leerkracht speelt twee motiefjes, de kinderen geven aan of ze identiek zijn of verschillend.

7.2 Eenvoudige vormen van samenklank herkennen en vergelijken

- In een klankstuk geluiden, klanken, tonen gebruiken die goed samenklanken (= initiatie):
bijv. Verschillende voorwerpen als klankbron in een passende verhouding combineren

- De functie van een begeleiding herkennen (= bewustmaking):
bijv. - De meerwaarde van een liedbegeleiding bij het vocaal musiceren ervaren
- Het onderscheid tussen eenstemmigheid en meerstemmigheid herkennen (= bewustmaking):
bijv. - Eén instrument alleen versus verschillende instrumenten (solo tegenover samenspel)
- Een canon éénstemmig of meerstemmig (= in canon) zingen (of spelen)

7.3 De klankkleur herkennen en beschrijven

- Typische klanken vergelijken (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - De schoolbel vergelijken met andere soorten bellen
- Verschillende soorten claxons of toeters vergelijken
- Speeltechnieken vergelijken (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - Met één vinger, verschillende vingers, een holle of platte hand klappen
- Met de tip, de hiel of de volledige voet stampen
- Verschillen tussen klankkleuren en speeltechnieken herkennen (= initiatie en bewustmaking):
bijv. Verschillende soorten hamertjes op de Orff-instrumenten gebruiken
- De klankkleur van verschillende instrumenten vergelijken (= bewustmaking en toepassing):
bijv. Het klankverschil tussen een xylofoon en een metallofoon, een viool en een contrabas... herkennen
- Klankverschillen in stemgebruik en tessituur herkennen (= bewustmaking en toepassing):
bijv. - Spreken, roepen, schreeuwen, zingen... onderscheiden
- Het onderscheid tussen een vrouwenstem en een mannenstem herkennen

7.4 Het tempo en de dynamiek van muziek herkennen en benoemen

- Het tempo en dynamiek in muziek ervaren (= initiatie):
bijv. - Meestappen en de stap versnellen of vertragen volgens het tempo
- Grote (kleine) bewegingen maken bij sterke (zachte) muziek
- Tempoverschillen aanduiden (= bewustmaking en toepassing):
bijv. De leerkracht speelt een bepaald motief in verschillende tempi voor. De kinderen zeggen wat de snelste of traagste versie is.
- Dynamische verschillen aanduiden (= bewustmaking en toepassing):
bijv. Tijdens de beluistering van een stukje muziek de zachte en sterke passages aangeven

- Het tempo en de dynamiek van muziek associëren met de sfeer of het karakter ervan (= toepassing):
 - bijv. - Opgewekte muziek en treurige muziek vergelijken
 - Verschillende soorten dansmuziek vergelijken

7.5 De structuur en de vorm van een ritme, een melodie of een klank- of muziekstuk aan de hand van de structurele principes (herhaling, variatie, contrast) herkennen en benoemen

- Een klank, een ritmisch motief of een melodisch motief herhalen of afwisselen (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - Verschillende klanken op een bepaalde manier herhalen of afwisselen
 - Een ritmisch motief vier maal na elkaar klappen
 - Een ritmisch motief afwisselen met een ander motiefje
 - Gelijke delen in een melodie herkennen
- De opbouw van een melodie of een ritme rudimentair analyseren (= bewustmaking):
 - bijv. - In een lied aanduiden welke stukjes herhaald worden
 - Melodieën of ritmes vergelijken volgens de structurele principes (herhaling, variatie, contrast)
- De structurele principes in elementaire muzikale vormen herkennen (= bewustmaking):
 - bijv. - Herhaling en contrast herkennen in een ABA-vorm

7.6 Eenvoudige muzikale vormen herkennen en vergelijken

- De vorm van een lied, een ABA-vorm, een rondovorm vergelijken en benoemen (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - Het refrein en de strofe in een lied aanduiden
 - Op het musicogram of een verloopschema de delen van een rondo aanduiden

6.3 DIDACTISCHE TIPS BIJ LEZEN EN NOTEREN

8.1 Beelden of symbolen van auditieve prikkels herkennen of noteren

- Beelden en symbolen van geluiden noteren (= initiatie):
 - bijv. - Twee kinderen staan onzichtbaar voor de anderen opgesteld. Ze tikken al dan niet afwisselend op twee slaginstrumenten. De andere kinderen noteren de volgorde met afgesproken symbolen.
 - De kinderen beluisteren (terugkerende) geluiden (schoolbel, voetstampen, telefoongerinkel, tikkende klok). Ze vergelijken de geluiden qua lengte en noteren dat met een symbool.

- Klanksymbolen noteren (= bewustmaking):
 - bijv. - Een vogelroep met een klanksymbool noteren
 - De klank van een voorwerp of een instrument met een symbool noteren

- De sfeer of het karakter van geluiden, klanken of muziek beeldend vastleggen (= bewustmaking):
 - bijv. De kinderen luisteren naar een (langer) muziekfragment. Tijdens de beluistering zetten ze de muziek om in tekens, lijnen en kleur zonder iets specifiek voor te stellen. Daarna volgt een bespreking. De presentatie van de werkjes wordt omlijst met de muziek.

- Eenvoudige ritmes met noten op een ritmekaart noteren (= bewustmaking) (voor wie met leerlingen iets meer denkt te kunnen bereiken)
 - bijv. Halve noten, vierde noten, achtste noten, zestiende noten en bijhorende rusten noteren

8.2 Een grafische partituur aanvullen of ontwerpen
--

- Klankeigenschappen in een grafische notatie vastleggen (= initiatie):
 - bijv. - Harde en zachte slagen met bollen en stippen noteren
 - Een kind bootst het geluid van een bromvlieg na. De vlieg kan hoog of laag vliegen, stijgen of dalen, op eenzelfde hoogte blijven... De kinderen tekenen de lijn die de bromvlieg volgt met hun wijsvinger in de lucht en daarna op papier.

- Een melodielyn grafisch noteren (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. De leerkracht speelt een melodie voor. De kinderen noteren de melodische curve.

- Een grafische partituur aanvullen (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. De kinderen luisteren naar muziek waarin een orkest en een solo-instrument afwisselen. De kinderen noteren deze afwisseling op papier (een lijn als het solo-instrument speelt en krullen als het orkest speelt).

- Een grafische partituur ontwerpen bij de creatie van een klankstuk (= bewustmaking):
 - bijv. - De kinderen krijgen twee dozen gevuld met verschillend materiaal. Ze maken verschillende geluiden en noteren die met grafische tekens. De notaties worden met de klasgroep besproken. Vervolgens wordt een klankspel gemaakt met behulp van de geluiden en de notatie.
 - De kinderen luisteren naar muziek en leggen die met tekens en kleuren vast. In groepjes van vijf verknippen ze hun partituur in grote stukken. Ze stellen met de verschillende delen een nieuwe partituur samen. De nieuwe partituur wordt indien mogelijk uitgevoerd.

(zie ook: deelleerplan Beeldopvoeding)

6.4 DIDACTISCHE TIPS BIJ ONTWERPEN

9.1 Een klank- of muziekstuk ontwerpen vanuit een buitenmuzikaal gegeven

- Een klankstuk ontwerpen op basis van een tekstfragment (= initiatie en bewustmaking):
bijv. Een klankstuk met de lettergrepen van het woord ping-pong creëren
- Een klankstuk ontwerpen op basis van een beeld of een tekst (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - De kinderen krijgen een foto van een drukke verkeerssituatie. Een groep kinderen beeldt de verkeerssituatie uit. Een andere groep kinderen improviseert bijpassende geluiden.
- Een beeldverhaal omzetten in een vocaal of instrumentaal klanktafereel
- Een tekst of een gedicht muzikaal verklanken of begeleiden
- Ritmisch of melodisch improviseren op basis van een tekst, een beeld of een beweging (= bewustmaking):
bijv. - Verschillende autotoeters in een klankspel ritmisch en melodisch nabootsen
- Een fanfare nabootsen met klanklettergrepen (ta, ra, tam, boem, djing...)

(zie ook: leerplan Nederlands - deelleerplan Luisteren en Spreken)

9.2 Een klank- of muziekstuk ontwerpen vanuit een muzikaal gegeven

- Met de stem, een voorwerp of een instrument ritmisch of melodisch improviseren (= initiatie):
bijv. - Op klanklettergrepen of een nonsenstekst een korte melodie improviseren
- Vraag-en-antwoord klappen, zingen of op een instrument spelen
- Een kind ligt in zijn eigen kamer naast de kamer van zijn zus. Ze kunnen niet praten met elkaar, maar proberen iets te vertellen door op de muur te tikken.
- Op een staafspel improviseren in een pentatonische reeks
- Bij een eenvoudig ritmisch of melodisch patroon een tekst zoeken (= initiatie en bewustmaking):
bijv. - In een lied woorden veranderen
- Op een gekende melodie een nieuwe tekst creëren
- Bij het ontwerpen van muziek structurele principes en vormprincipes hanteren (= bewustmaking):
bijv. - Ritmebouwstenen tot een goedklinkend ritmisch patroon ordenen
- Bij een ritmisch rondospel verschillende strofen improviseren
- Een klankstuk in ABA-vorm of rondovorm ontwerpen

- De kinderen staan per twee: het eerste kind klapt een ritmisch zinnetje terwijl het vooruitstapt (= vraag), het tweede kind klapt een antwoord en loopt het andere kind achterna (= antwoord).
 - Een kettingimprovisatie: twee kinderen maken om beurten een ritmisch zinnetje met nonsenslettergrepen, ze herhalen of variëren het zinnetje dat hun voorganger voorstelde.
- Een klankstuk ontwerpen met passende klankkleuren (= bewustmaking):
 - bijv. - Verschillende elementen van een geluidsdecor in een klankstuk integreren
 - De kinderen creëren een geluidslandschap (= het geheel van geluiden en klanken nabootsen dat thuishoort op een bepaalde plaats zoals de straat, de speeltuin, het restaurant, de school...).

6.5 DIDACTISCHE TIPS BIJ BEWEGEN

10.1 Klankverschillen en muzikale tegenstellingen via beweging herkennen en ervaren

- Klankeigenschappen in beweging en mime omzetten (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - Op de tippen (of hielen) stappen bij hoge (of lage) tonen
 - Bij vrolijke muziek als een nar rondspringen
- Muzikale tegenstellingen in beweging en mime omzetten (= bewustmaking):
 - bijv. Het haasje springt rond als het muziek hoort, het beweegt niet als het stil is.

10.2 Kenmerken van klank en muziek in tijd en ruimte via bewegingen ervaren

- Maat en metrum in muziek ervaren en in beweging omzetten (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. In de maat stappen
- Verschillen in muzikale aspecten in beweging omzetten (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - Met bewegingen reageren op veranderingen in melodische of ritmische patronen
 - Vlug (traag) bewegen bij snelle (langzame) muziek
- Op een auditief signaal reageren (= bewustmaking):
 - bijv. Bij elke tik op een instrument de beweging bevriezen (= standbeeld vormen)

- Structurele principes en vormprincipes in beweging omzetten (= bewustmaking):
 - bijv. - Gelijke beweging uitvoeren als een ritme of melodie wordt herhaald
 - De lengte van een melodie ervaren door in de klas rond te stappen

10.3 Kenmerken van klank en muziek in bewegingen omzetten

- Klankeigenschappen of muzikale aspecten in beweging omzetten (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. - Grote bewegingen maken bij sterke klanken
 - Snel stappen bij muziek met een snel tempo
- De sfeer of het karakter van een klank en van muziek in beweging en mime omzetten (= bewustwording en toepassing):
 - bijv. - De jagers uitbeelden bij een beluistering van 'De herfst' uit 'De vier jaargetijden' (Vivaldi)
 - Rustige muziek uitbeelden

10.4 De eigen beweging afstemmen op een klank, op muziek of op andere bewegingen

- Speel- en bewegingsliederen, kinderdansen en/of volksdansen uitvoeren (= initiatie):
 - bijv. Bij het zingen een vingerspelletje uitvoeren
- Op een stukje muziek vrij bewegen (= initiatie en bewustmaking):
 - bijv. Bewegen als een vogel, als een robot...
- Vrije bewegingen overnemen of op elkaar afstemmen (= bewustmaking):
 - bijv. Een bewegingsimprovisatie met vraag-en-antwoord op muziek uitvoeren
- Een bewegingspatroon overnemen en afstemmen op de beweging van een ander (= bewustmaking):
 - bijv. - Een kind maakt een beweging op een stukje muziek. De anderen kinderen nemen deze beweging over.
 - Per twee in spiegelbeeld tegenover elkaar bewegen op muziek
- Op een gekend muzikaal gegeven een eenvoudig dansje creëren (= bewustmaking):
 - bijv. Een dansje maken op een gekend lied

Zie ook: deelleerplan Bewegingsexpressie

6.6 DIDACTISCHE TIPS BIJ VERWOORDEN

11.1 Auditieve ervaringen beschrijven en met een gepaste woordenschat benoemen

- Een muzikale ervaring beschrijven (= initiatie en bewustmaking):
bijv. De kinderen vertellen in een klassengesprek waarom ze een liedje of een stukje muziek mooi vinden. Daarbij vertellen ze bijvoorbeeld iets over de muzikale aspecten of de sfeer van de muziek.
- Een muzikale omgang of uitdrukking evalueren (= bewustmaking):
bijv. - De eigen uitvoering bespreken met anderen
- Luisteren naar een muzikale expressie en voorstellen tot verbetering formuleren

11.2 Een eigen mening over de omgang met klank en muziek verwoorden

- Over muzikale ervaringen en indrukken praten (= bewustmaking):
bijv. - De eigen mening verwoorden zonder uit te zijn op aandacht of provocatie
- De eigen voorkeur voor een bepaald muziekgenre verwoorden

11.3 Veel voorkomende begrippen uit de wereld van klank en muziek passend gebruiken

- Bij het spreken over muziek moeten de kinderen een passende woordenschat leren gebruiken. Het gaat daarbij niet om de kennis van een heel uitvoerige lijst van woorden en begrippen, maar wel om woorden die ze vanuit hun actieve omgang met klank en muziek kunnen begrijpen en hanteren (zie ook paragraaf 3.2.6).

(zie ook: leerplan Moedertaalopvoeding - deelleerplan Spreken)

6.7 DIDACTISCHE TIPS BIJ DE AANVULLENDE ATTITUDES

12.1 Zich door middel van klank en muziek durven uiten

- Voldoende ruimte laten voor de eigen invulling van het kind. Ook al is de uitdrukking aanvankelijk heel bescheiden, toch is ze waardevol. Veel kinderen moeten de kans krijgen om aan zelfvertrouwen te winnen. Een al te directieve aanpak bevordert dat niet.

12.2 De wereld van stilte, geluid en muziek verwonderd en aandachtig tegemoet treden

- Openstaan voor verschillende soorten auditieve prikkels
bijv. - Met plezier luisteren naar de vogelgeluiden in het bos, een stukje pianomuziek...
- Genieten van stilte in de klas
- Verrast zijn door de verscheidenheid aan geluiden om ons heen
bijv. Luisteren naar de keukengeluiden, garagegeluiden, geluiden in de klas

12.3 Zich verbonden voelen met anderen tijdens een groepsgerichte omgang met klank en muziek

- Tijdens het samen musiceren aandacht schenken aan de andere groepsleden
- Ervaren hoe de groepsgeest wordt versterkt door samen te zingen of samen te musiceren

13.1 Bereid zijn om voldoende nauwkeurigheid aan de dag te leggen bij de omgang met klank en muziek

- Afspraken qua tempo, dynamiek, articulatie en expressie nakomen:
bijv. In groep niet te luid zingen of spelen, niet versnellen
- Een gevoel ontwikkelen voor een verfijnde uitvoering:
bijv. Een melodie niet 'ruw', maar 'vriendelijk' op een instrument spelen

13.2 Actief deelnemen aan het groepsmusiceren en zich kunnen aanpassen aan de eisen van het samenspel

- In groep vocaal of instrumentaal op een teken of een signaal reageren:
bijv. - Op het teken van de leerkracht aanzoemen, een lied of speelstuk inzetten...
- Bij een fermate de klank aanhouden zolang de leerkracht teken geeft
- Het sociale klimaat in de groep ervaren als een belangrijk element bij de omgang met muziek:
bijv. Bij het zingen de verbondenheid met anderen ervaren
- De bezetting voor een klankstuk in groep afspreken:
bijv. Klankproductie, speeltechnieken, instrumentatie afspreken
- In groep improviseren:
bijv. In groep een ritmisch antwoord klappen op een vraag

- Groepsafspraken opvolgen bij het ontwerpen van muziek:
bijv. Een afgesproken refrein wordt door de hele klas gespeeld.
De strofen worden volgens afspraak geïmproviseerd

14.1 Nieuwsgierig zijn naar en/of kritisch staan tegenover diverse vormen van muzikale communicatie

- Een opname kritisch beluisteren en bespreken:
bijv. Met de klasgroep een opgenomen uitvoering van een klankstuk bespreken
- Een oordeel uitstellen over een nieuw lied of stukje muziek
bijv. Een muzikale uitdrukking niet onmiddellijk negatief beoordelen

14.2 Openstaan voor de muzikale uitdrukking van anderen

- Ervaren dat dezelfde klanken of muziek bij verschillende mensen andere gevoelens en associaties kunnen oproepen:
bijv. - Een waardeoordeel over muziek leren verduidelijken tegenover een klasgroep
- Respect opbrengen voor de mening van anderen
- De luisterhouding aanpassen aan de sociale context of de functie van muziek:
bijv. Bij een uitvoering respect opbrengen voor uitvoerders en luisteraars

14.3 Open staan voor of rekening houden met de kenmerken van een bepaalde muziekcultuur

- Een lied of een stukje muziek van een componist situeren binnen een bepaalde periode
bijv. - Een volkslied binnen zijn specifieke cultuur plaatsen
- Als kinderen naar een stukje van W.A. Mozart luisteren, hen iets vertellen over het leven van deze componist en op de tijdsband situeren

6.8 ALGEMENE METHODOLOGISCHE WENKEN

6.8.1 WENKEN BIJ MUSICEREN

- Zing spontaan*
- Je kan een lied pas goed aanleren als je het lied zelf zonder fouten en uit het hoofd kunt zingen. Zing het lied altijd heel spontaan. Let daarbij op je articulatie en adem op de juiste plaatsen in het lied.
- Controleer de toonhoogte*
- Geef steeds de begintoon van het lied duidelijk op. Beperk je daarbij niet tot één toon, maar zing steeds het begin van het lied voor. Jonge kinderen hebben wel eens last om de toon van een mannenstem over te nemen. Speel in dat geval de toonhoogte voor op een instrument. Begin niet te laag te zingen, maar respecteer de begintoon van het lied. Controleer regelmatig de toon met behulp van een blokfluit, een staafspel, een stemvork (diapason), een klavier of een keyboard.
- Wat doe je met brommers?*
- Soms zingen kinderen een lied voortdurend te laag of op een foutieve toonhoogte. Dit verschijnsel noemt men brommen. Meestal is het brommen geen stemprobleem, maar wel een gehoorprobleem. Kinderen die brommen, horen niet uit zichzelf hoe ze de verschillende toonhoogtes moeten produceren of hoe sterk ze de stembanden moeten opspannen. Je kunt het brommen reeds voor een deel oplossen door het kind dat bromt tussen kinderen te plaatsen die zuiver intoneren.
- Zoek variatie om een lied aan te brengen*
- Er zijn heel wat technieken om een lied aan te brengen. Het is echter niet de bedoeling dat de kinderen het lied steeds als een pagegaai nazingen. Breng variatie aan door gebruik te maken van opdrachten die betrekking hebben op een klankaspect, een vormaspect, een aspect van de tekst of aspecten die te maken hebben met de inhoud en de betekenis van het lied. Op die manier activeer je de luistervaardigheid en het muzikale geheugen van de kinderen. Ook ritmische oefeningen (bijvoorbeeld de tekst van het ritme in de handen klappen) en/of tekstarticulatie zorgen voor afwisseling (bijvoorbeeld de tekst van een lied goed uitspreken).
 - Vertel bij het zingen van een traditioneel volkslied of een volkslied in een andere taal iets over de inhoud van de liedtekst.
- Laat de kinderen het lied als een totaliteit ervaren*
- Zorg ervoor dat de kinderen steeds de totaliteit van het lied ervaren. Dit kun je door bijvoorbeeld stukken zelf te zingen en andere gedeeltes door de kinderen te laten invullen.
- Kleuters leren een lied spelenderwijs zingen*
- De kleuters leren een lied spelenderwijs zingen. Je zingt het lied verschillende malen in zijn geheel voor terwijl de kinderen allerhande activiteiten uitvoeren. Aan het einde van de activiteit kunnen de kleuters het hele lied zingen.
- Het liedrepertoire*
- Laat het liedrepertoire aansluiten bij de ervaringswereld van de kinderen. Denk daarbij onder andere aan de tekst van het lied. Zoek steeds frisse kinderliederen met een boeiende tekst, een leuke melodie of een pittig ritme. Kies regelmatig liederen uit andere culturen. Programmeer voor de oudste kinderen ook een eenvoudige popsong. Gebruik een eenvoudige canon om oudere kinderen meerstemmig te laten

zingen. Hou voldoende rekening met de muzikale ontwikkeling van het kind.

- Probeer het liedrepertoire zowel qua aantal liederen als qua moeilijkheidsgraad langzaam uit te breiden. Maak een lijst met de liederen die de kinderen reeds kennen en hang die lijst uit in de klas. Maak voor elk lied een werkblad met de tekst en de melodie van het lied dat de kinderen kunnen bijhouden.

Liedbundels

- In de handel zijn heel wat liedbundels en uitgaven met kinderliederen beschikbaar. Wanneer je een uitgave met een cd-opname kiest, besteed dan voldoende aandacht aan de kwaliteit van de uitvoering van de liederen. Enkel de uitvoeringen met een zuiver stemgebruik en een goede intonatie komen in aanmerking voor klasgebruik. Een cassette of cd kan een zingende leerkracht echter niet vervangen en is enkel een hulpmiddel.
- Laat de kinderen geen tijd verliezen met het overschrijven van een liedtekst. De kinderen kennen de liederen die tot het klasrepertoire behoren uit het hoofd. Ze leggen wel een liedbundeltje aan met de liederen (tekst of melodie) of enkele werkbladen. Een foto of tekening kan de tekst illustreren.

Stemgebruik

- Schenk bij het zingen ook aandacht aan het stemgebruik. Denk bijvoorbeeld aan een verzorgde mondstand en een gepaste articulatie. Leer de kinderen ook verzorgd en zacht te zingen in plaats van te schreeuwen. Wijs de kinderen op het gebruik van dialectische klanken. Leer de kinderen niet in de keel te zingen of op de stem te drukken.

Beginsituatie

- Hou voldoende rekening met de beginsituatie van kinderen. Wie zingt in een koor? Wie volgt les in een muziekatelier of een muziekacademie? Wie bespeelt reeds een instrument? De kinderen met extra muzikale mogelijkheden worden op een gedifferentieerde wijze bij de activiteiten betrokken door hen bijvoorbeeld extra of moeilijkere opdrachten te geven.

Instrumentaal musiceren

- Integreer het instrumentaal musiceren steeds in andere activiteiten. Hoewel je wel aandacht schenkt aan de toonproductie en de speeltechniek is het niet de bedoeling dat kinderen in de basisschool een instrument technisch perfect leren bespelen.

Instrumentale begeleiding

- Laat de kinderen het lied zelf begeleiden met een vocaal of instrumentaal ostinato of een eenvoudige vocale of instrumentale begeleiding. Hou ook hier rekening met de muzikale mogelijkheden van de kinderen. Zorg voor een kort vocaal en/of instrumentaal voorspel, tussenspel of naspel dat je zelf speelt of door de kinderen laat uitvoeren.
- Bij het instrumentaal musiceren kan je facultatief extra aandacht geven aan een bepaald instrument. Het gebruik van klankstaven, Orff-instrumenten of elektrische instrumenten krijgen daarbij de voorkeur. Veel zal afhangen van de mogelijkheden van de kinderen en het materiaal dat in de school voorhanden is.

6.8.2 WENKEN BIJ LUISTEREN

Actief luisteren

- Probeer bij de luisteroefeningen zo veel mogelijk de kinderen actief te laten luisteren door hen luisteropdrachten te geven. Daarmee kun je de luisterhouding van kinderen in een bepaalde richting sturen. Je baseert je daarbij op verschillende werkvormen: iets noteren, kaartjes schikken, een stukje tekst meezeggen, een beweging uitvoeren of een thema meezingen, zijn slechts enkele mogelijkheden.
- Maak bij het uittekenen van de werkvormen een onderscheid tussen activiteiten die een luisteroefening voorbereiden, een luistermoment activeren of waarmee je een luisteroefening kunt evalueren.
- Laat de kinderen ook eens naar muziek luisteren zonder een extra opdracht. Het kan een goed middel zijn om bijvoorbeeld kinderen tot rust te laten komen of als ontspanning tussen twee moeilijke lesmomenten.

Aandachtig luisteren

- Luisteroefeningen kunnen pas echt slagen als de kinderen aandachtig zijn. Dat betekent dat hun concentratie heel essentieel is. Begin de luisteroefening pas wanneer alle kinderen stil zijn en klaar zijn om te luisteren. Laat de kinderen niet praten tijdens de luisteroefening. Probeer tijdens de luisteroefening ook zelf zo weinig mogelijk te praten.
- Als je een stukje muziek laat horen van een cd of een cassette schenk je aandacht aan de opname- en weergavekwaliteit.

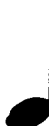
6.8.3 WENKEN BIJ LEZEN EN NOTEREN

Gebruik eenvoudige notatietechnieken

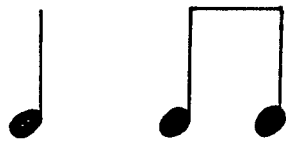
- Intensifieer de muzikale beleving van kinderen door hen auditieve indrukken te laten noteren. Gebruik daarbij geen technische middelen, maar eenvoudige notatietechnieken als grafische notatie en elementaire vormen van muzieknotatie.
- Verwerk de notatietechnieken op zo'n manier dat de kinderen heel spontaan en zonder belemmeringen hun muzikale activiteit vorm kunnen geven. Vermijd alle oefeningen die een doorgedreven oefening of scholing vragen.
- Laat het lezen en noteren altijd aansluiten bij andere muzikale omgangsvormen. Uit een overvloed aan mogelijkheden geven we slechts enkele suggesties.

Van notatie naar musiceren
(voorbeeld 1)

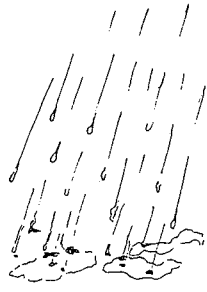

De kinderen krijgen een aantal ritmekaarten. Als initiatie leren ze de verschillende beelden ritmisch uitvoeren (klappen of op een instrument uitvoeren). Vervolgens leggen ze de kaarten in een bepaalde volgorde. Ze klappen de verschillende ritmes na elkaar. Oudere kinderen noteren op de kaarten met symbolen welk een instrument ze gebruiken.

RUPS

AUTO

VRACHTWAGEN

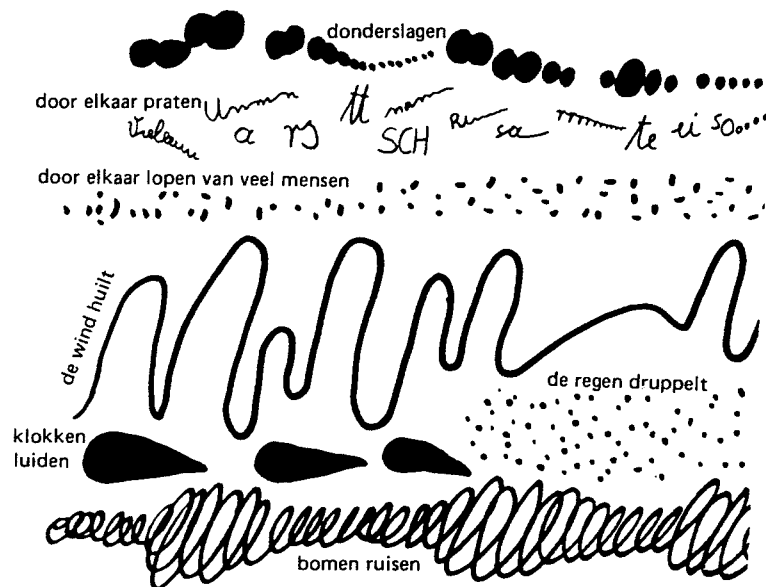

PADDESTOEL

REGENDRUPPELS

*Van notatie naar musiceren
(voorbeeld 2)*

De kinderen krijgen een grafische partituur dat een onweer met klanken weergeeft. Je kunt de kinderen de klanken zelf laten uitkiezen of enkele tips geven:

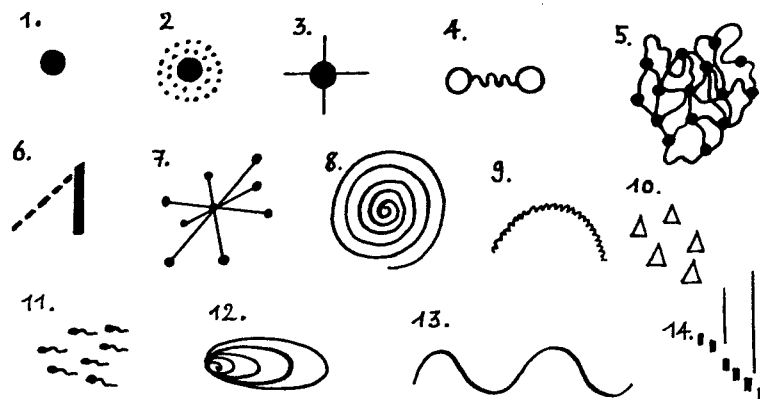
- het ruisen van de bomen: krabben en wrijven over een trom of handtrom
- het druppelen van de regen: met de vingertoppen op een bongo of een handtrom tikken
- het lopen van de mensen: snel bespelen van verschillende velinstrumenten en bloktrommels
- het tikken van de klok: regelmatig aantikken van een bloktrommel
- de aanrollende donder: met kloppers roffelen op een pauk of een grote trom

'Er breekt een onweer los' (naar een idee van Margrit Küntzel-Hansen)

*Van notatie naar musiceren en
ontwerpen (voorbeeld 3)*

De kinderen maken zelf een grafische partituur die ze kunnen uitvoeren. Ze noteren tekens of gebruiken grafische symbolen die ze in klank omzetten. De kinderen bepalen zelf welke klanken ze aan de symbolen koppelen. In een volgend stadium hanteren de kinderen eenduidige afspraken omtrent de tekens die ze gebruiken.

'Klanksymbolen' (naar een idee van Klaus Holthaus)

*Van notatie naar ontwerpen
(voorbeeld 4)*

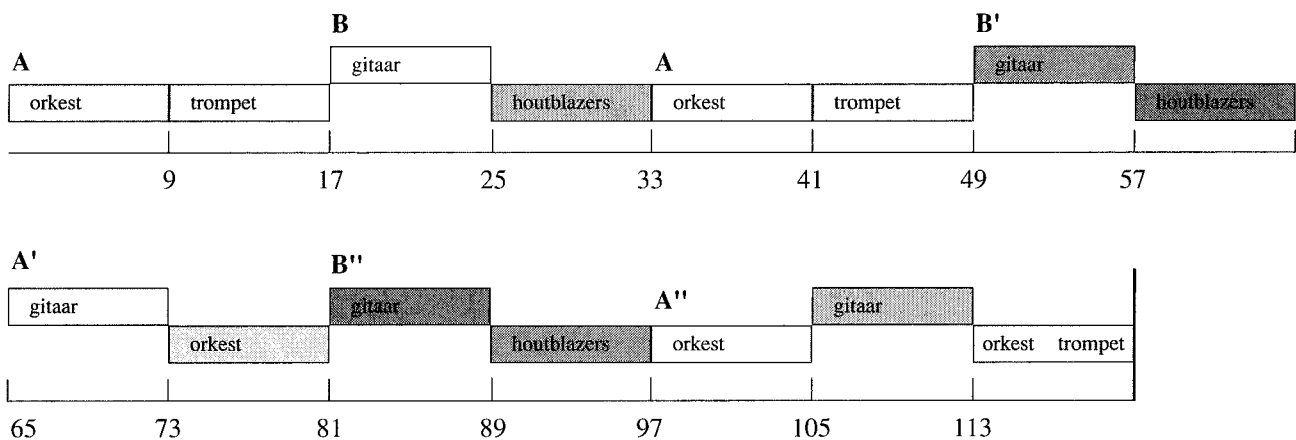
De kinderen bedenken geluiden die thuishoren op de boerderij. Dieren, voertuigen, voorwerpen... komen in aanmerking. De geluiden worden in een groot vierkant dat je op bord noteert, ingevuld. Ze bespreken vooraf hoe de geluiden worden uitgevoerd. De lege plaatsen wijzen op stiltemomenten. De partituur wordt klassikaal uitgevoerd, van links naar rechts, lijn per lijn. Een vast tempo is een steun bij de realisatie (de leerkracht of een leerling wijst telkens een vak aan). Bij een tweede beurt kan je sneller van het ene vlak naar het andere overstappen of de volgorde van de vlakken aanpassen.

VROEM	koe- koek	Boe	tok tok tok tok
Ding Tsj Ding Tsj		o o o o o o o o	lala lala
waf waf	♪ ♪		mee
[[[[woe	HELP

'Een geluidenvierkant van de boerderij' (naar een idee van Luc Dewolf)

*Van notatie naar luisteren
(voorbeeld 5)*

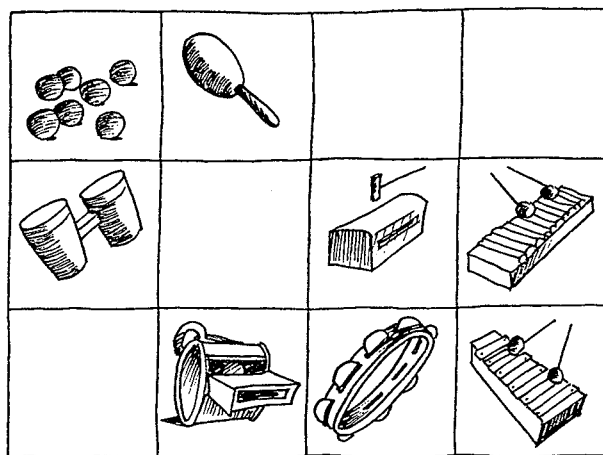
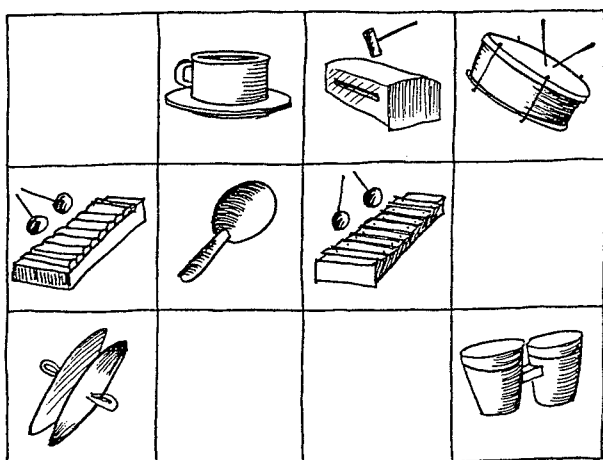
De kinderen volgen een musicogram terwijl ze luisteren naar een uitvoering van een muziekstuk. Kies muziek waarin je een duidelijk ritme, een eenvoudige melodie, een typische vorm of een gemakkelijke afwisseling van instrumenten hoort. Bereid de luisteroefening voldoende voor.

Musicogram van 'De Toortsendans' van J. Rodrigo (naar een idee van Luc Dewolf).

Van luisteren naar noteren (voorbeeld 1)

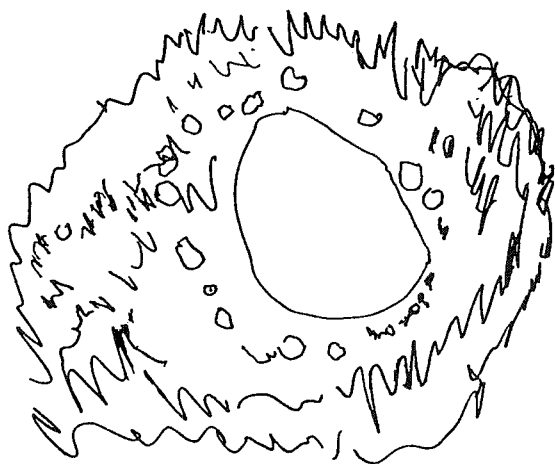
De kinderen luisteren naar een aantal geluiden en vullen in een verloop-schema de ontbrekende geluiden in.

'Welke geluiden ontbreken?' (naar een idee van Ger Storms)

Van luisteren naar noteren (voorbeeld 2)

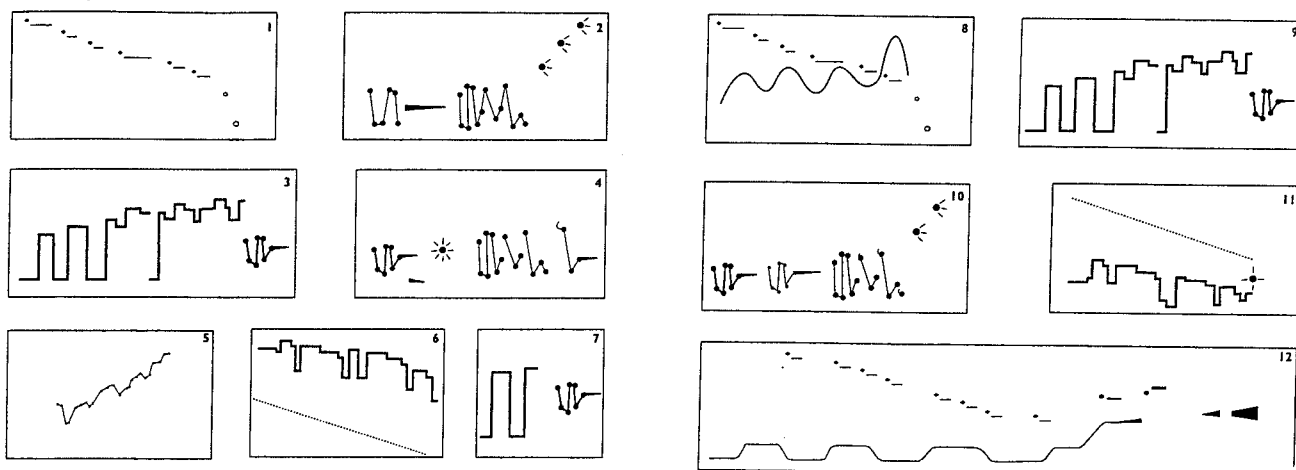
De kinderen luisteren naar een stukje muziek en tekenen het klankverloop of de geluidskennmerken. Voor deze oefeningen kies je korte luisterfragmenten waarin de klankeigenschappen of muzikale aspecten duidelijk zijn te horen (muziek met bijvoorbeeld een grote crescendo, een duidelijke afwisseling tussen snelle en langzame noten...).

'Een grafische partituur op muziek van Béla Bartók' (naar een idee van Margrit Küntzel-Hansen)

*Van luisteren naar noteren
(voorbeeld 3)*

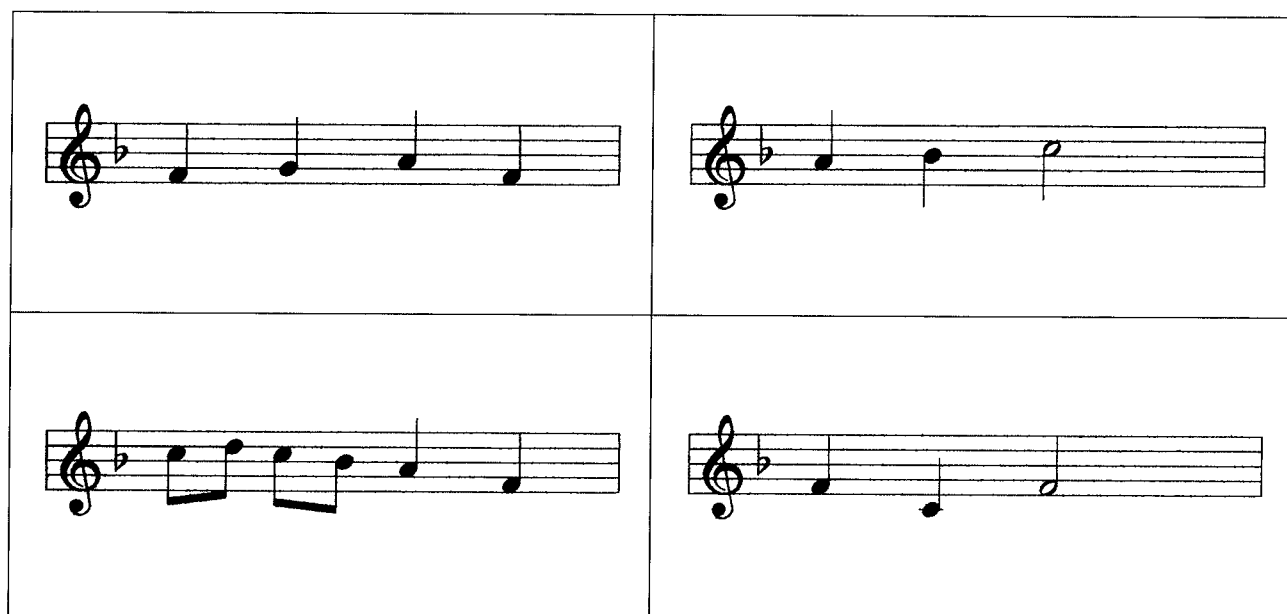
De kinderen maken zelf een grafische partituur of een musicogram van klanken of muziek die ze horen of uitvoeren. Ze maken tekeningen bij een lied, ze tekenen de grafische notatie van een ritme of een melodie, ze ontwerpen zelf een ritmekaart of maken zelf een musicogram. De oudere kinderen krijgen bijvoorbeeld 12 kaarten met een grafische weergave van 'Gnomus' uit de 'Schilderijtentoonstelling' van M. Moussorysky. De kinderen leggen de onderdelen al luisterend in de goede volgorde.

Grafische weergave van 'Gnomus' (naar een idee van Rinze van der Lei)

*Van luisteren musiceren naar noteren
(voorbeeld 4)*

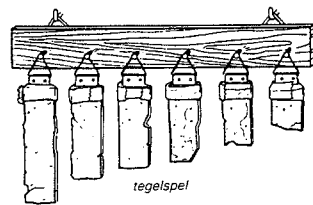
Facultatief kan je de kinderen ook een partituur met de traditionele muzieknotatie van een lied, een melodisch of ritmisch motief of een thema geven. Ook hier geldt de gulden regel dat de kinderen de notatie koppelen aan hetgeen ze horen of uitvoeren.

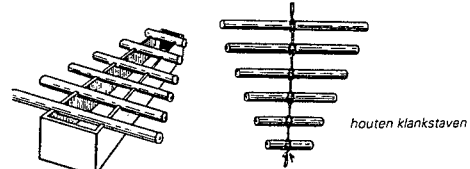
Vier melodiekaarten uit het lied 'Broeder Jacob'.

6.8.4 WENKEN BIJ ONTWERPEN

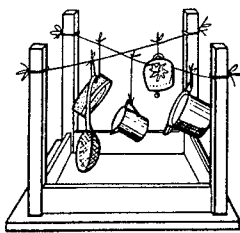
- Vertrek bij de ontwerp opdrachten vanuit verschillende invalshoeken (een tekst, een verhaal, een lied, een beeld, een gebeurtenis, een situatie...).
- Reik de kinderen voldoende materiaal aan waarmee ze zich expressief kunnen uiten.
- Zorg ervoor dat de technieken en middelen die de kinderen hanteren, aansluiten bij hun muzikale ontwikkeling. Schenk daarbij ook aandacht aan het muzikale gedrag van de kinderen. Iets aanvullen of iets variëren vraagt minder muzikale vaardigheden dan een nieuw klankstuk vormgeven.
- Koppel de ontwerp opdrachten op verschillende wijzen aan het lezen en noteren van klank en muziek.
- Gebruik bij het ontwerpen ook zelfgemaakte instrumenten.

tegelspel

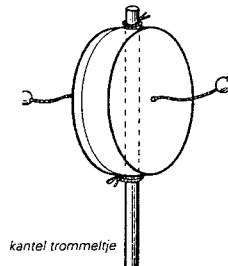
houten klankstaven

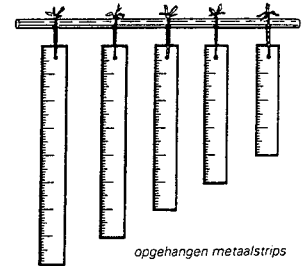
omgekeerd tafeltje

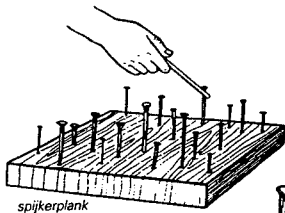
rammelkast

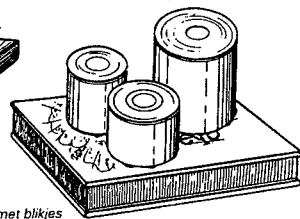
kantel trommeltje

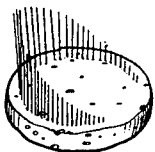
opgehangen metaalstrips

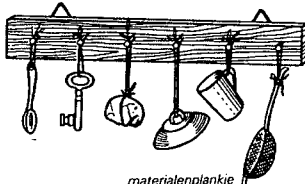
spijkerplank

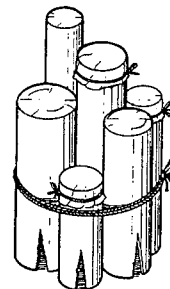
spel met blikjes

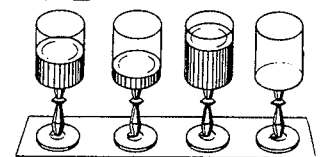
draadciter

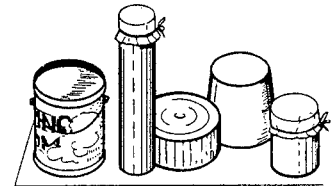
materialenplankje

bundel trommels

glazen spel

diverse trommels

Naar een idee van Margrit Küntzel-Hansen

6.8.5 WENKEN BIJ BEWEGEN

- Zorg bij de bewegingsactiviteiten voor voldoende ruimte in de klas. De kinderen mogen bij hun bewegingsexpressie niet gehinderd worden door stoelen, tafels of andere voorwerpen.
- Breng de bewegingen niet allemaal in één keer aan, maar bouw de bewegingsactiviteit heel geleidelijk op. Als je een beweging uitlegt, doe je de beweging voor waarna de kinderen de beweging direct uitvoeren.
- Maak de bewegingsactiviteiten niet te moeilijk. De beweging mag in geen enkel geval de muzikale beleving storen.
- Ook als de kinderen vrij bewegen geef je duidelijke aanwijzingen.

6.8.6 WENKEN BIJ VERWOORDEN

- Versterk het beschouwen van een klank of muziek door kinderen hun impressies of expressies onder woorden te laten brengen. Reik hen een eenvoudige woordenschat aan waarmee ze hun omgang met klank en muziek beter kunnen vatten en begrijpen. Maak daarbij ook gebruik van taalspelletjes als een kruiswoordraadsel of een woordenquiz.
- Zorg ervoor dat alle muzikale activiteiten in een ontspannen en rustige sfeer kunnen plaatsvinden. Opdrachten die de kinderen extra onder druk zetten doordat ze te technisch of te moeilijk zijn, vormen een hinderpaal in het leerproces van beschouwen en creëren. Ze maken de ontwikkeling van de muzische grondhouding enkel moeilijker en zetten een domper op het plezier en de vreugde dat kinderen aan de omgang met klank en muziek beleven.

7 MUZIKALE OPVOEDING: HOE WERK JE ERAAN?

7.1 EEN GEÏNTEGREERDE AANPAK

De hiervoor opgesomde didactische tips bij de verschillende doelen suggereren geenszins dat muzikale opvoeding de som is van een aantal geïsoleerde oefeningen rond een aantal apart na te streven leerdoelen. Het doel van muzikale opvoeding is kinderen op een bepaalde manier te vormen, langs de beheersing van een geheel van muzikale omgangsvormen en houdingen ze te helpen ontwikkelen tot mensen die met een muzische grondhouding en een kunstzinnige vorming (cf. algemene muzische doelen) het leven ingaan.

De wijze waarop kinderen in de wereld staan, is het uitgangspunt voor de aanpak van muzische opvoeding en van muzikale opvoeding in het bijzonder. Kinderen denken en voelen niet vanuit streng van elkaar gescheiden expressievakken en evenmin vanuit specifieke kennis en vaardigheden die zij één na één moeten zien te verwerven. Het aanbod vanuit de verschillende kunstzinnige of muzische leerdomeinen moet dan ook als een antwoord worden opgevat op hun vragen om zich op een rijke manier uit te drukken en om ten volle te kunnen genieten van wat er aan moois in de wereld te beleven valt. Als daartoe vanuit de muzikale opvoeding aan gewerkt wordt, is het goed dat de band met de andere muzische talen of expressievormen niet kunstmatig verbroken wordt. Ook de integratie van verschillende kunstzinnige doelen en activiteiten kan het belevings- en expressiegehalte alleen maar verhogen. Integratie van het muzische in de verkenning van de leefwereld kan die verkenning alleen maar intenser maken.

Kiezen voor een geïntegreerde aanpak is aansluiten bij de manier waarop kinderen leren en waarop kunstzinnige inhouden zich in werkelijkheid aandienen.

Een lied is ook een versje, een muzikaal spel, een dansje of een beweging. Genieten van beelden uit de leefwereld is ook genieten van de klank en de lichaamsbeweging die erbij horen.

De integratie van expressievormen sluit bovendien aan bij de manier waarop kunst zich in de realiteit aanbiedt. Vooral in de hedendaagse kunst groeit de tendens om verschillende kunstvormen te integreren. Denk maar aan het muziektheater, de musical, het theater waarin video-beelden worden gebruikt, beelden die geluid maken of beelden die bewegen, de mediakunst, de filmkunst met echte en getekende personages of zelfs de videokunst. Dat biedt bijzonder veel mogelijkheden om muzikale activiteiten in een groter geheel (projectonderwijs, vakoverschrijdend werk) te integreren.

De integratie van muzikale opvoeding neemt verschillende vormen aan. Je kunt als leerkracht bepaalde muzikale activiteiten laten aansluiten bij activiteiten uit een ander muzisch domein. Of je kunt de muzikale activiteiten verrijken met elementen uit andere domeinen van de kunstzinnige opvoeding.

De kleuters zoeken naar een beweging die goed past bij een stukje muziek.
De kinderen zingen een lied over dieren naar aanleiding van een tekenopdracht.

De kinderen improviseren een eenvoudig melodietje op een kort versje.
De oudere kinderen vergelijken een muzikale expressie met de expressie van een bepaalde schilderij.

Activiteiten uit het domein muzikale opvoeding zijn heel functioneel om ervaringen op allerlei gebieden beter te verwerken. Ook de gebieden die in strikte zin niet tot het muzische behoren komen daarbij aan bod.

In de godsdienstles zingen de kinderen een religieus lied of ze luisteren tijdens een bezinningsmoment naar een stukje muziek.

Via een mooie liedtekst ervaren de kinderen de expressieve functie van taal.
In wereldoriëntatie leren kinderen andere culturen begrijpen vanuit het contact met het muzikaal erfgoed.

Tijdens de wiskundeles zingen de kinderen een lied om zich even te ontspannen en de nodige concentratie terug te vinden.

Wiskundige verhoudingen worden door middel van muzikale activiteiten verduidelijkt.

Kennis, vaardigheden en attitudes die kinderen bij de muzikale opvoeding verwerven, stellen hen in staat om de wereld van mensen en dingen intenser te beleven en te begrijpen. In een tijd waarin het oog de waarneming sterk bepaalt, is het immers belangrijk dat kinderen ook ten volle toegang krijgen tot de auditieve wereld.

7.2 EEN SYSTEMATISCHE AANPAK

Het exploreren en uitdiepen van technieken en middelen waarmee kinderen zich muzisch uitdrukken, is een leerproces dat instappen verloopt en dat een systematische aanpak vraagt. Zo leren kinderen geleidelijk hun muzikale expressie te verfijnen.

Als in de vorige paragraaf wordt gepleit voor integratie, betekent dat geenszins dat de leeractiviteiten altijd aan activiteiten uit andere leergebieden worden gekoppeld. Bij de organisatie van de activiteiten muzikale opvoeding zal je als leerkracht ook regelmatig systematisch en intensief werken aan de specifieke doelen die in dit leerplan zijn opgenomen. Bij sommige doelen hanteer je zelfs een cursorische aanpak die de kinderen stap voor stap tot een bepaald beheersingsniveau brengt.

De vorming van het stemgebruik vraagt gedurende een lange periode een systematische aanpak. Stemvormende oefeningen komen tijdens verschillende muzikale activiteiten aan bod, maar worden steeds afgewisseld met andere activiteiten. Zo zal je bij het zingen van een lied bijvoorbeeld enkele ademhalingsoefeningen of oefeningen voor de stemplaatsing inlassen.

7.3 TAAKVERDELING IN DE SCHOOL

Het is een hele uitdaging voor een schoolteam om muzikale opvoeding doorheen elk leerjaar van de basisschool uit te bouwen. Een goede taakverdeling en heel wat overleg kan de kwaliteit van de muzikale opvoeding zowel in de klas als op schoolniveau gunstig beïnvloeden. Daartoe dienen op school concrete afspraken te worden gemaakt.

Dat betekent onder andere dat je met het schoolteam:

- bij de schoolwerkplanning uitdrukkelijk aandacht schenkt aan de plaats van de muzikale opvoeding in het aanbod voor muzische opvoeding en in het hele onderwijsaanbod,
- de activiteiten zo mogelijk toewijst aan leerkrachten die met hun muzikale en/of muziekdidactische vaardigheden de muzikale opvoeding een bijzondere meerwaarde geven,
- overleg pleegt over de wijze waarop de verschillende leerplandoelen leerjaar na leerjaar worden gerealiseerd (met andere woorden over de verticale samenhang van het aanbod),
- voldoende informatie uitwisselt over de jaarplanning en de inhoudelijke invulling van de muzikale activiteiten.

7.4 MIDDELEN

Om de muzikale opvoeding optimaal te realiseren, hanteert de leerkracht verschillende didactische hulpmiddelen en instrumenten. De volgende lijst geeft een overzicht van hetgeen wordt gebruikt:

- voldoende instrumenten (klankstaven, Orff-instrumenten en klein slagwerk) om alle leerlingen zinvol te laten musiceren,
- cd-speler en/of cassettedeck,
- versterker, microfoon en luidsprekers,
- een ruimte om te bewegen.

De activiteiten muzikale opvoeding worden bij voorkeur in de klas gegeven.

Maar als er op school ruimte is voor een lokaal dat voor allerlei muzische activiteiten kan worden voorbehouden, is zulke voorziening ook niet te versmaden. Voor muzikale activiteiten biedt het bewegingsruimte, wanden kunnen op een passende manier worden versierd, instrumenten blijven opgesteld of zijn direct bereikbaar.

8 MUZIKALE OPVOEDING: WAT EN HOE EVALUEREN?

Het verfijnen van de omgang met klank en muziek is een lang leerproces dat niet lineair verloopt, maar bij elk kind een andere weg volgt. Het is een proces dat gedeeltelijk autonoom evolueert, maar voor een belangrijk gedeelte ook wordt gestuurd.

Je zal als leerkracht regelmatig momenten inbouwen waarop je nagaat wat de kinderen geleerd hebben. Via observatie en evaluatie probeer je ze verder op weg te helpen of bij te sturen. Het doel van evalueren is de vordering van kinderen vast te stellen en hulp te bieden waar nodig.

In tegenstelling tot menig ander leergebied zijn de leereffecten van muzische opvoeding, en muzikale opvoeding in het bijzonder, niet gemakkelijk vast te stellen. Dat betekent echter niet dat je de vorderingen niet kunt toetsen. Alleen vraagt het heel wat ervaring en inzicht om de progressie van het handelende kind in te schatten.

In paragraaf 2.3 gaven we reeds aan dat *'een persoonlijke en kritische omgang met klank en muziek verwerven'* een centraal streefdoel is van muzikale opvoeding. Dat betekent onder meer dat kinderen op de basisschool leren om hun muzikale omgang langzamerhand zelf te evalueren.

8.1 WAT EVALUEREN?

Elk kind de passende hulp geven, dat doe je niet door alleen het resultaat te evalueren. Zeker wanneer je de weg naar zelfevaluatie wil inslaan, zal je als leerkracht voldoende aandacht schenken aan het proces dat een kind aflegt om tot een bepaald product te komen. Dat gebeurt door procesgerichte vragen te stellen.

Enkele voorbeelden:

- Hoe kan je bij het zingen van het lied de tekst duidelijker laten horen?
- Waarom speelde je zo hard op je instrument?
- Klinkt je klankstuk zoals je het had voorgesteld?
- Waarom heb je die instrumenten gekozen bij de (ontwerp)opdracht?
- Vond je het moeilijk om je gevoelens te uiten na de beluistering van die muziek?

Procesgerichte vragen nodigen de kinderen uit om na te denken over de kennis, de vaardigheden of houdingen die ze hebben aangewend bij een bepaalde muzikale omgang. De kinderen worden niet onmiddellijk beoordeeld op hetgeen ze naar voren brengen, maar krijgen de kans zichzelf even in vraag te stellen.

Je kan hen op weg zetten met bijvoorbeeld de volgende suggesties (uiteraard geformuleerd in een taal die zij begrijpen):

- Denk eraan om straks niet te luid te zingen.
- Luister even hoe de klank van dit instrument mooier klinkt als je de speeltechniek verzorgt.
- Weet je nog hoe je in de vorige (ontwerp)opdracht het ritme hebt gevarieerd? Probeer dat nu toe te passen op de melodie.
- Kan je vertellen waarom je daar altijd een fout zingt?

- Je speelt een beetje te snel en brengt daarmee het samenspel in de war. Luister eens goed naar het ritme van de handtrommel. Die geeft het juiste tempo aan.

8.2 HOE EVALUEREN?

In de klaspraktijk begint de evaluatie meestal met het bekijken, beluisteren, bespreken of vergelijken van iets wat de kinderen voorstellen. Je bepaalt de waarde van zowel hetgeen een kind heeft gemaakt als van zijn gedrag. Dat mondt vaak uit in een cijfer waar niemand van weet wat het precies betekent. Tenzij je als leerkracht voor jezelf duidelijke criteria hebt uitgetekend. Zo kan je de beoordeling motiveren en duidelijk maken aan anderen. Bij de evaluatie ga je bijvoorbeeld na in hoeverre het resultaat beantwoordt aan het doel dat je als leerkracht hebt vooropgesteld. Daarbij schenk je natuurlijk aandacht aan de mogelijkheden en de ontwikkeling van het kind.

Een evaluatie is pas zinvol als ze in dialoog tot stand komt. Het klassikaal beoordelen en bespreken van een activiteit stimuleren niet alleen de kritische zin, maar biedt kinderen ook een kans om hun muzikale omgang zelfstandig te verfijnen. Ze zien of horen dingen waar ze misschien zelf niet zouden toe komen, maar die ze wel individueel verder kunnen verwerken.

Een bespreking kun je als leerkracht op verschillende wijzen op gang brengen:

- in dialoog met één kind,
- in dialoog met een groepje kinderen,
- in dialoog met de volledige groep kinderen.

Een schriftelijke nota, een mondelinge opmerking, een extra voorbeeld, een extra idee, een bepaalde code of een vraag kunnen een aanleiding zijn om een bespreking op te starten.

Bij het bespreken of beoordelen maak je steeds een onderscheid tussen product- en procesgerichte vragen.

Aan de hand van enkele vragen kun je **het product** van een muzikale omgang bespreken. Je stelt dan vragen omtrent het resultaat dat kinderen voorstellen:

- Weet je nog waarop je moet letten bij het zingen van een lied? Vind je dat je uitvoering daaraan beantwoordt?
- Sluit je klankstuk aan bij de opdracht die je hebt gekregen?
- Komt je idee overeen met de rest van de klas?

Naast het beoordelen en bespreken van het resultaat, besteed je als leerkracht vooral veel aandacht aan **het proces** dat kinderen afleggen om tot een product te komen. Ook hier kan je verschillende opdrachten of vragen formuleren:

- Vertel eens aan de klas hoe je dat idee hebt uitgewerkt.
- Wat heb je veranderd aan je uitvoering om ze met meer gevoel te brengen?
- Illustreer nog eens hoe je die melodie hebt leren spelen.

Soms evalueer je de activiteiten van kinderen rond één bepaald aandachtspunt. Denk bijvoorbeeld aan het toepassen van een speeltechniek, het gebruik van een gepaste stemtechniek, het herkennen van klankkleuren, het toepassen van een notatietechniek, het gebruik van de variatietechniek bij het ontwerpen of het gebruik van een gepaste woordenschat.

- Klinkt de handtrommel niet mooier als je iets zachter slaat?
- Let eens op de articulatie van de tekst.
- Welk instrument speelt de begeleiding?

Het is geen gemakkelijke opdracht om de omgang met klank en muziek van kinderen in een cijfer om te zetten. Zeker wanneer je ook de muzische grondhouding van het kind wil beoordelen, kun je beter kiezen voor een verbale omschrijving.

Bij het rapporteren bespreek je de evolutie die kinderen hebben doorgevoerd. Daarbij vertel je iets over de stappen die kinderen hebben gezet. Je beschrijft met andere woorden het leerproces waaruit kinderen iets hebben geleerd. Door dat leerproces te beklemtonen, laat je voldoende ruimte voor de muzikale beleving van het kind. Je vertrouwt en stimuleert de muzikale ontwikkeling van het kind waardoor het een kans krijgt om zijn omgang met klank en muziek te verrijken.

9 VERKLARENDE WOORDENLIJST

Aanzoemen	Zacht aanzingen bij het overnemen van een toon. Aanzoemen gebeurt op een open lettergreep of met gesloten mond.
ABA-vorm	Een driedelige vorm waarbij het laatste deel identiek is aan het eerste.
Articulatie	Een ander woord voor uitspraak. De nauwkeurige en duidelijke opeenvolging van de spraakklanken en tonen.
Auditieve omgeving	Het geheel van geluiden die in de omgeving met het oor worden waargenomen: geluiden en klanken die afkomstig zijn uit bijvoorbeeld de gang, de speelplaats, het bos, de straat...
Audioapparatuur	Toestellen om geluid, klanken of muziek op te nemen en weer te geven. De cassetterecorder en cd-speler lenen zich daar uitstekend toe. Tv en video geven naast het geluid ook het beeld.
Akoestisch instrument	Instrument waarbij de klankproductie en/of de klankversterking op een akoestische manier gebeurt.
Beeldverhaal	Verhaal voorgesteld met tekeningen, schetsen, symbolen...
Beeldvoorstelling	Een visuele voorstelling van een klank of een stukje muziek met een tekening, een schets, een foto, een symbool...
Bewegingslied	Een lied waarmee allerlei bewegingen, al dan niet geïmproviseerd, worden verbonden.
Bezetting	Samenstelling van de instrumentale en/of vocale groep.
Bourdonbegeleiding	Een elementaire begeleiding bestaande uit een tweeklank die de eerste en vijfde toontrap van een bepaalde tonaliteit bevat.
Brommen	Een lied voortdurend op een lagere toon zingen.
Buitenmuzikaal gegeven	Een onderwerp dat buiten de muziek staat, zoals bijvoorbeeld een verhaal, een gedicht, een schilderij. Een dergelijk gegeven is vaak de aanleiding of de inspiratiebron om tot muziek te komen of om muziek te componeren.
Diapason	Stemvork
Dynamiek	De schakeringen van klank- en toonsterkte (zacht/half sterk/luid).
Elektrisch instrument	Instrument waarbij de klankproductie en/of de klankversterking op een niet-akoestische maar elektrisch versterkte manier gebeurt.
Fermate(teken)	Een muzikaal begrip en bijhorend symbool dat de verlenging van de waarde van een noot of van een rust aangeeft.
Gebarenlied	Aanvankelijk zegt het lied welke beweging uitgevoerd moet worden; met andere woorden de beweging (al dan niet geïmproviseerd) wordt bepaald door de tekst.

Grafische notatie	In een tekening, een schets of een andere schriftelijke vorm wordt klank en/of muziek visueel voorgesteld.
Grafische partituur	Een visuele voorstelling beeld van een klank- of muziekstuk met schetsen, lijnen of andere grafische tekens
Intonatie	Zuiver op toonhoogte zingen en/of spelen.
Jabbertalk	Nonsenstaal, dialogeren met klanklettergrepen. Een goed om tot creatieve improvisatie te komen.
Karaoke	Een vorm van vocaal musiceren die wordt gekenmerkt door de interactie met een tekst- en geluidsband.
Kinderdans	Het in beweging omzetten van een lied, een muziek- of een dansstuk op het niveau van een kind.
Klankbron	Voorwerp of materiaal dat de klank veroorzaakt. Een snaar is de klankbron van een piano, een harp, een viool... Het vel is de klankbron van een trommel, een pauk, een handtrommel... De klankbron wordt door middel van een speeltechniek (strijken, slaan, blazen) tot trillen gebracht.
Klankdecor	Akoestische vertaling met stemmen en/of instrumenten van geluiden en klanken.
Klankeigenschap	De eigenheid (typische kenmerken) van een klank zoals duur, hoogte, kleur (of timbre), richting, sterkte
Klankkleur	Synoniem voor timbre. Een klankeigenschap die verwijst naar het karakter van een klank, kleur van een toon (bijvoorbeeld: droog, houderig, schel, met veel nagalm, warm...).
Klanknabootsing	Vorming van woorden door (natuur)geluiden na te bootsen.
Klankproductie	Het aanmaken van klank door middel van een speeltechniek (bijvoorbeeld slaan, wrijven, tokkelen, schudden...).
Klanksymbolen	Grafische of visuele voorstelling van een klankbron, een klankproductie en/of een klankeigenschap. Een klanksymbool staat voor de visuele neerslag van het geluid zelf (= sterke klanken met grote stippen weergeven), een bepaalde code (= een klank die lang duurt wordt met een open noot weergeven), de afbeelding van een instrument of van de klankproductie.
Klankstuk	Een stuk bestaande uit de combinatie van verschillende klanken of geluiden.
Klein slagwerk	Slaginstrumenten al dan niet behorend tot het Orff-instrumentarium (triangel, slagstaven, houtblok, tamboerijn, handtrom, castagnetten maar ook ritmestokjes, schudkokers of -bekers, rasp, kokofonen...).
Klokkenspel	Het kleinste staafspel uit het Orff-instrumentarium, bestaande uit kleine naast elkaarliggende metalen staafjes. Het klokkenspel wordt bespeeld met houten of plastieken hamertjes. Er zijn twee soorten: het sopraan- en het altklokkenspel.

Legato	Gebonden
Lichaamsinstrumenten	Door het bewegen van handen, voeten, vingers maar ook met de stem, de tong... kan worden gemusiceerd (bijvoorbeeld met de vingers knippen, in de handen klappen, op de knieën slaan, met voeten stampen, met de tong klakken...).
Maat	Gelijkmatige indeling van een lied of een muziekstuk volgens de beklemtoning van de tellen (= verdeling van muziek volgens een bepaalde eenheid).
Melodie	De opeenvolging van klanken met een gelijke of verschillende toonhoogte volgens een gestructureerd patroon. De melodie van een lied kan je zingen.
Melodielijn	De evolutie van de melodie doorheen de verschillende toonhoogtes.
Melodiepatroon	Een eerder korte melodie, soms slechts een motief, waarin een muzikaal basispatroon zit vervat.
Metallofoon	Staafspel uit het Orff-instrumentarium met naast elkaar liggende metalen staven waarvan de klank lang blijft naklinken. Er zijn drie soorten (de sopraan-, de alt- en de basmetallofoon).
Metrum	Het regelmatig terugkeren van een sterke en minder sterke beklemtoning in de muziek. Zowel in de maat van twee (of mars) als de maat van drie (of wals) bekomt de eerste tel een beklemtoning. De andere tellen worden minder benadrukt.
Motief	De kleinste muzikale eenheid uit een lied of een muziekstuk. Het kan zowel ritmisch, melodisch als harmonisch (= met akkoorden) zijn.
Musiceervormen	Verschillende groeperingsvormen en/of speeltechnieken om vocaal of instrumentaal te musiceren.
Musicogram	Een schematische, visuele voorstelling van een lied of muziekstuk met lijnen, geometrische figuren, kleuren en symbolen.
Muzieknotatie	Het notenschrift, de traditionele tekens van het muziekschrift vastgelegd door Guido van Arezzo (notenbalk, solseutel, noten...). De muzieknotatie is een universeel schrift.
Muzikale aspecten	Aspecten die karakteristiek zijn voor elke vorm van muziek: ritme, melodie, harmonie (meerstemmigheid), dynamiek, tempo, vorm (ook soms muzikale parameters genoemd).
Nonsenstekst	Ook jabbertalk genoemd. Een tekst bestaande uit klanklettergrepen, zonder bepaalde of verstaanbare inhoud.
Notenbeeld	Het beeld van de noten volgens het traditionele muziekschrift vastgelegd door Guido van Arezzo.

Orff-instrumenten	Instrumenten ontworpen door de Duitse muziekpedagoog Carl Orff (1895-1982). Tot dit instrumentarium behoren enerzijds de staafspellen zoals klokkenspel, metallofoon en xylofoon en anderzijds het klein slagwerk zoals triangel, handtrom, slagstaven.
Ostinato	Een ritmisch, melodisch, verbaal of harmonisch motief dat steeds herhaald wordt. Een vocaal ostinato is een gezongen motief. Een instrumentaal ostinato wordt gespeeld op een instrument.
Ouverture	Een openingsstuk (bijvoorbeeld als inleiding bij een opera).
Partituur	Een uitgeschreven grafische notatie en/of muzieknotatie van een lied, een klank- en/of muziekstuk.
Pentatoniek	Een tonenreeks die het octaafinterval (afstand van 8 noten, bijv. van do tot do) doorloopt in 5 verschillende toontrappen.
Pictogram	Een eenvoudige gestilleerde afbeelding, met andere woorden een voorstelling van een voorwerp of handeling in beeldschrift.
Resonantie	De trillingen van een gezongen of gespeelde toon.
Ritme	Een opeenvolging van klanken met een gelijke of verschillende toonduur volgens een gestructureerd patroon. Het ritme van een lied kan je klappen.
Ritme-bouwstenen	Kleine ritmische cellen van 1 maat of 1 tel, waarbij al naargelang het aantal noten, woorden kunnen geplaatst worden van één of meer lettergrepen rekening houdend met het woordaccent.
Ritmiek	Een speelse ontmoeting tussen muziek en beweging.
Rondo	Een muzikale vorm bestaande uit een refrein (A), dat minstens driemaal wordt herhaald en waartussen contrasterende strofen (B, C, D enz...) worden gevoegd (bijvoorbeeld ABABA, ABACA, ABACABA of klassieke rondo, ABACADA of kettingrondo).
Samenklank	Wanneer twee of meerdere klanken samen klinken. Ook het samenklanken van verschillende tonen van een akkoord.
Slaginstrumenten	Instrumenten waarbij de klank wordt geproduceerd door te slaan, te schudden, te wrijven... (bijvoorbeeld schudkoker, handtrom, triangel, tamboerijn...).
Speellied	Een lied waaraan een spel verbonden is (bijv. zakdoek leggen).
Speeltechniek	De wijze waarop een klankbron tot klinken wordt gebracht. In concreto: de juiste manier om een instrument te bespelen.
Staafspel	Een instrument bestaande uit een reeks geordende, naast elkaar liggende staven zoals het klokkenspel, de xylofoon of de metallofoon.
Staccato	Niet-gebonden

Soundmix	Een vorm van vocaal musiceren waarbij wordt meegezongen met een geluidsband.
Stembereik	De omvang van toonhoogtes waarbinnen iemand zijn stem kan gebruiken: ook wel tessituur van de stem.
Stemplaatsing	De wijze waarop de stem bij het zingen of praten wordt gebruikt. Ook wel het passend gebruik van de stem.
Stemvorming	Vorming van de stem bij het spreken en/of het zingen. Stemvormende lettergreep: een klank die bijdraagt tot een goed stemgebruik.
Steuntekst	Een tekst ter ondersteuning van een ritme-bouwsteen, een ritmisch of harmonisch motief, een muzikaal thema.
Thema	1 Een onderwerp of omkadering rond een lied, klank- of muziekstuk, luisteractiviteit... (bijv. thema lente, water...). Men spreekt ook van belangstellingspunt. 2 Een melodisch of ritmisch gegeven dat aan de grondslag ligt van een lied, een klank- of muziekstuk en dat als een afgerond geheel wordt ervaren.
Tempo	De snelheid van de afwisseling van de tellen, met andere woorden de snelheid waarin een lied of klankstuk gezongen of gespeeld wordt, de snelheid waarin gemusiceerd wordt.
Tessituur	Toonomvang (van de laagste tot de hoogste toon). Zie ook stembereik.
Toonzuiverheid	Het zuiver zingen, de toon juist treffen.
Verbaal	Wat gezegd, gesproken wordt.
Verloopschema	Een opeenvolging van afbeeldingen, die één na één gelezen worden en als een geheel worden beschouwd of ervaren.
Vocaal	Wat gezongen wordt (wat met de stem verband houdt).
Volksdans	Karakteristieke dans met eigen voorgeschreven bewegingen volgens een bepaald schema.
Vorm	De structuur van een lied of een muziekstuk.
Vormschema	Een schema waarin de structuur van een lied of een muziekstuk met symbolen of letters wordt aangegeven.
Vormstructuur	De formele opbouw van een klankstuk, een lied of een muziekstuk.
Vraag-en-antwoord	Een veel gebruikte opbouw van een muzikale zin. Een voor- en een nazin, een spanning en een ontspanning die samen een geheel vormen.
Xylofoon	Staafspel uit het Orff-instrumentarium, bestaande uit naast elkaar liggende houten staven. Er zijn drie soorten: de sopraan-, de alt- en de basxylofoon.

10 BIBLIOGRAFIE

K: (hoofdzakelijk) gericht naar het kleuteronderwijs
L: (hoofdzakelijk) gericht naar het lager onderwijs
K-L: gericht naar kleuteronderwijs en lager onderwijs

ALBERS, M., RIKHOF, R.,
Muziek tussen school en school; muziek met het jonge kind in gezin en
groepsverband.
Haarlem, De Toorts, 1997. (K)

ARDLEY, N.,
Verrassende proeven met geluid.
Casterman, 1993. (Zo doe je dat!) (L)

BAKER, W., HASLAM, A.,
Geluid.
Doornik, Casterman, 1993. (Zo doe je dat!) (L)

BAKKER, J., ZAAT, T.,
Ding-dong.
Stichting ter bevordering van de muzikale vorming, Baarn, Combo,
1995. (K)

BASTIAANSE, M., DE BEULE J., e.a.,
Ukkepuk top-60.
Antwerpen, Standaard educatieve uitgeverij, 1989. (K)

BAULIG, P.,
Knutseltips voor instrumenten.
Doornik, Casterman, 1996. (L)

BEERMANN, M., e.a.,
Muziek- en dansspelletjes; voor kinderen van 3-8 jaar; 120 eenvoudige
en creatieve groepsspelletjes gebaseerd op dans en muziek, bedoeld voor
alle onderwijs- en vormingssituaties.
Katwijk, Panta Rhei. (K)

BERGER, B.,
45 liedjes voor kinderen van 4 - 8 jaar.
Zeist, Dijkstra, 1972. (K)

BERGER, B.,
11 kerstliedjes.
Zeist, Dijkstra, 1979. (K)

BERGER, B.,
Liedjes en versjes.
Zeist, Dijkstra, 1982. (K)

BERGER, B.,
Een ringetje van zilver.
Zeist, Dijkstra, 1983. (K)

- BIJL, M., HART, M.,
Hoor je wat ik doe. (boek en handleiding)
Kampen, Kok educatief, 1988. (K)
- BORGHARDT, P., e.a.,
De speeldoos.
Zeist, Dijkstra. (K)
- BOSSHARD, S., SCHWEIZER, K.,
Muziekinstrumenten zelf maken.
Schiedam, Elmar creatief, Elgraphic, 1984. (L)
- BOUTTERY, J., VANSLEMBROUCK, F.,
Toe maatjes - deel 1.
Beveren-Leie, Golden River Music, 1996. (L)
- BRECKOFF, W., KÜNTZEL-HANSEN, M., e.a.,
Muziek voor jou. (boek en handleiding)
Groningen, Wolters-Noordhoff, 1971-1977. (K)
- BROECKAERT, C.,
Kriebelnootjes, 21 leuke kinderliedjes.
Tielt, Lannoo, 1993. (K)
- BROEKHUIZEN, H.,
Decemberliedjes.
Haarlem, De Toorts, 1972. (K)
- BROEKHUIZEN, H.,
Kleuterdeuntjes.
Haarlem, De Toorts, 1983. (K)
- BUSSER, M., DOREMI, J., e.a.,
Een hele kist vol liedjes.
Tilburg, Zwijsen, 1991. (K-L)
- COCHIUS, C.,
De reus van Stijn.
Haarlem, De Toorts, 1984. (K)
- COCHIUS, C., COCHIUS, E.,
Het koe-paard; liedjes voor kinderen van 8 tot 12 jaar.
Haarlem, De Toorts, cop, 1986. (L)
- COECK, J., e.a.,
Stemmig.
Deurne, Plantijn, 1996. (L)
- COLPAERT-VELLEKOOP, B., MALMBERG, B.,
Spelen met muziek voor kleuters. (4 delen)
Purmerend, Muusses, 1983-1985. (K)
- COLPAERT-VELLEKOOP, B., EERDEN, B.,
Idee in muziek. (3 delen - 35 katernen)
Purmerend, Muusses, 1983-1986 (K-L)

- DE BAETS, W., LATRÉ, K., MALFAIT, G.,
Muziek van kelder tot zolder (handleiding, werkboekjes, prentkaarten, 3 cd's, video).
Brugge, De Garve, 1998. (L)
- DEBAENE, A., GOOSSENS, C.,
Tante Nans zat op een gans.
Averbode, Altiora, 1985. (K)
- DEFOORT, A., HERMAN, F., e.a.,
Musica - lager onderwijs. (liedboek en handleiding - 3 delen)
Brugge, De Garve, 1989-1996. (L)
- DEFOORT, A., DE WISPELAERE, A.M., e.a.,
Musica, pedagogisch hoger onderwijs.
Brugge, De Garve, 1989. (L)
- DEFOORT, A., HANOULLE, P., e.a.,
Lied om lied.
Brugge, De Garve, 1990. (L)
- DEFOORT, A., HANOULLE, P., e.a.,
Jubilootje. Religieuze liederen voor de lagere school.
Brugge, De Garve, 1992. (L)
- DEPLA, J., MAGADINI, P.,
Muziek horen, zien en maken. Werkboek voor begeleiders in het onderwijs, jeugdboek of vormingswerk.
Averbode-Apeldoorn, Averbode educatief, Altiora, 1984. (K-L)
- DE SCHUTTER, M., e.a.,
Spelen met versjes. (Kleuterspectrum)
Antwerpen, Standaard Educatieve Uitgeverij, 1989. (K)
- DEWOLF, L.,
Muziekmozaïek. (liedboek en handboek)
Brugge, De Garve, 1996. (L)
- DEWOLF, L., SIMOENS, G.,
Spelemeyen. (leerlingenboek en handleiding - 4 delen)
Brugge, De Garve, 1988-1998. (L)
- DILLE-DE HERDT, G., BASTIAANSE, M.,
Creatief omgaan met muzikale expressievormen.
Antwerpen, Standaard educatieve uitgeverij, 1985. (K)
- EECKELS, J.,
De maat is vol. (twee delen)
Deurne, Plantijn, 1996-1997. (L)
- FLEURACKERS, J., VAN WEVERBERG, J.,
Juttekei.
Lier, Van In, 1977. (K-L)

GIJSEL, T., SMIT, N.,
Muziek voor de basisschool. (handboek en handleiding - 8 delen)
Amsterdam, Meulenhoff educatief, 1985-1995. (K-L)

HEERKENS, A.,
Muziekboetiek.
Lier, Van In, 1975. (praxis 2) (L)

HEERKENS, A.,
Muziekprojecten.
Den Bosch, Malmberg, 1976. (praxis 7) (L)

HELEGEER, M.,
Ritmiek.
Deurne, Plantijn, 1983. (K)

HERMAN, F.,
Kleuterfiches musica.
Brugge, De Garve, 1983. (K)

HERMANS, T.,
Ritselman en andere liedjes.
Baarn, De Fontein, 1982. (L)

HOET, A., SUYKERBUYK, J.,
Muziekopvoeding voor de basisschool. (muzikaal basisboek in 3 delen)
Leuven, Acco, 1975-1981. (L)

HOPSTER, H., WOLTERS, C.,
Liedjes en muzikale spelletjes voor peuters.
Antwerpen, Van Tricht, 1991. (K)

KOOLE, J., WOUTERS, T., e.a.,
Maak ik nou muziek?
Den Bosch, Malmberg, 1981. (praxis 22) (L)

KOOLE, J., WOUTERS, T., e.a.,
Muziek?
Den Bosch, Malmberg, 1982. (praxis 23) (L)

KOOLE, J., WOUTERS, T., e.a.,
Nou maak ik muziek!
Den Bosch, Malmberg, 1983. (praxis 24) (L)

KOOLE, J., WOUTERS, T., e.a.,
Muziek? Maak 't nou!
Den Bosch, Malmberg, 1985. (praxis 25) (L)

KREUSCH-JACOB, D.,
Het muziekboek voor kinderen.
De Bilt, Cantecleer, 1993. (K)

KÜNTZEL-HANSEN, M.,
Muziek met kinderen.
Nijkerk, Callenbach, 1975. (K)

- KÜNTZEL-HANSEN, M.,
Kleuters ontdekken muziek.
Nijkerk, Intro, 1982. (K)
- LANGELAAR, A.,
Muzikale vorming in de kleuterschool.
Purmerend, Muusses, 1968. (K)
- LANGELAAR, A.,
Peuter en muziek.
Hapert, Stichting ter bevordering van de muzikale vorming, 1980. (K)
- LANGELAAR, A.,
50 liedjes voor baby's en peuters.
Baarn, Combo, 1985. (K)
- LANGELAAR, A.,
50 kleuterliedjes en een aantal sinterklaasliedjes.
Purmerend, Muusses, 1982. (K)
- LINKELS, A.,
Instrumenten maken waar muziek in zit.
Katwijk, Servire, 1987. (L)
- LODEWIJKS, T.,
Apenootjes.
Haarlem, De Toorts, 1992. (K-L)
- LÖSCHER, W.,
Luisterspelletjes voor kinderen van 3 - 8.
Nijkerk, Intro, 1983. (K)
- LUTH, J., VAN VOORVELD, M.,
Een zee van geluid; een muziekproject voor het basisonderwijs; luisteren, musiceren, bewegen, componeren. (2 delen)
Groningen, Jacob Dijkstra. (K-L)
- OTTOY, I.,
Vijf keer elf nieuwe kleuterliedjes.
Leuven, Davidsfonds-infodok, 1991. (K)
- PEETERS, B.,
Mallemuzes luisterkabinet; suggesties voor het beluisteren van muziek door kinderen.
Peer, Alamire, 1996. (L)
- PEUMANS, H.,
Nootje nootje sapperlootje.
Peer, Alamire, 1992. (K)
- POLLENTIER-VERVAEKE, M.,
Zing kleutertje zing. (3 delen)
Antwerpen, De Sikkel, 1968-1971. (K)

- POLLENTIER-VERVAEKE, M.,
Zing, zing, zing; liedjes en spelletjes voor 6 à 8 jarigen.
Kapellen, De Sikkel, 1977. (L)
- POLMAN TUIN, P.,
De taal van muziek en materiaal.
Haarlem, De Toorts, 1985. (K)
- POLMAN TUIN, P.,
Het jaar rond met muziek en beweging.
Haarlem, De Toorts, 1982. (K)
- STORMS, G.,
Muzikaal spelenboek.
Katwijk, Servire, 1989. (L)
- STORMS, G.,
100 nieuwe muziekspelen voor kinderen van zes tot zestien jaar.
Katwijk, Servire, 1997. (L)
- VAN BOUWELEN, J.,
Samen zingen.
Kontich, De Notenboom, 1990. (L)
- VAN DAMME, K.,
Een koffer vol liedjes.
Haarlem, De Toorts, 1988. (L)
- VAN DER KRUIS, W.,
Kom op, we gaan zingen!; nieuwe kinderliedjes en rijmpes met bijpassende speeltjes.
Baarn, Intro, 1996. (K-L)
- VAN DER LEI, R.,
Muziek meester!
Amsterdam, Meulenhoff educatief, 1995. (K-L)
- VAN LAAR, J., VAN DER VEGT, L.,
De muziektent; systematisch gerangschikt lesmateriaal ten behoeve van de muzikale vorming.
Zeist, Dijkstra. (L)
- VAN LINT-BEELAERTS, P., VAN VAERENBERGH, S., e.a.,
Sangejo. (3 delen)
Oostmalle, De Sikkel, 1987-1995. (L)
- VAN LINT-BEELAERTS, P., DE MAN, L.,
Initiatie tot het actief muziek beluisteren in de lagere school.
Malle, De Sikkel, 1982. (L)
- VAN NOORDWIJK, A.,
Liedjes zien en zingen.
Haarlem, De Toorts, 1985. (K)

VAN VAERENBERGH, S.,
Pim pam peus; tik eens op mijn neus. (2 delen)
Brugge, De Garve, 1984-1985. (K)

VAN WEVERBERG, R.,
Muzaïek.
Deurne, Plantijn, 1986. (L)

VAN WEVERBERG, W.,
Musiceren met kleuters.
Antwerpen, Standaard educatieve uitgeverij, 1994. (K)

VEREECKE, K., LOOBUYCK, R.,
Pluk een lied.
Amsterdam, Meulenhoff Educatief, 1998. (L)

VEREERTBRUGGHEN, L.,
De Ark van Noach; een muzisch project.
Peer, Alamire, 1993. (K-L)

VEREERTBRUGGHEN, L.,
Het museum van Pieter Klok; een muzisch spelwerk.
Peer, Alamire, 1996. (L)

VEREERTBRUGGHEN, L.,
Petja I Volk; Peter in het wolvenland; een muzisch project.
Peer, Alamire, 1995. (L)

XXX,
Muziekinstrumenten. Kaleidoscoop van de muziek.
In: Sesam Junior. Tielt, Lannoo, 1994. (L)

XXX,
Red de aarde met muziek.
NCOS, Z.pl., 1996. (L)

XXX,
Vlaanderen zingt samen - liedboek ANZ.
Antwerpen, ANZ, 1994. (L)

XXX,
Zing je ding.
Heerenveen, De Haske, Jeugd en Muziek, 1996. (L)

XXX,
Leerplan muzikale opvoeding.
Centrale raad van het Katholiek Lager Onderwijs, Brussel, 1983. (L)

XXX,
Spits je oren; leren luisteren naar muziek.
Baarn, Stichting ter bevordering van de Muzikale Vorming, 1987. (L)

- XXX,
Vormingsplan voor activiteiten in de katholieke kleuterschool. Muzikale opvoeding.
Centrale raad van het Katholiek Lager Onderwijs, Brussel, 1984. (K)
- XXX,
Ouverture.
Driemaandelijks tijdschrift voor muziekpedagogie. Orgaan van MVO (Muziekleraren Vrij Onderwijs), Leuven, Herestraat 53 (K-L)
- XXX,
Dansen met kinderen.
Antwerpen, Danskant vzw, 1995. (L)
- XXX,
Dansend volkje 5.
Antwerpen, Volksdanscentrale voor Vlaanderen, 1989. (L)
- XXX,
Kadeeke, 20 liederen voor kinderen, kinder- en jeugdkoren.
(liedboek & cd)
Herent, Musicerende Jeugd, 1995. (L)
- XXX,
Kankantrie, zingen met de derde wereld.
Brussel, BRTN-educatieve uitgaven, 1993. (L)
- XXX,
Liedblaadjes van Musicerende jeugd.
Herent, Musicerende Jeugd, vanaf 1965. (verschijnt 4 maal per jaar) (L)
- XXX,
Basisonderwijs: Ontwikkelingsdoelen en eindtermen.
Brussel, MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, 1997.
(K-L)
- WEST, C., VAN EDE, B.,
Klankvormen.
Groningen, Wolters-Noordhoff, 1981. (L)
- WESTERMAN, W.,
Wij maken een kring, intercultureel spelletjesboek.
Nijkerk, Intro, 1984 (L)
- WINNUBST, T.,
Zin in zingen; liedjes en canons voor Pabo en praktijklessen basisschool.
Purmerend, Muusses, 1984. (K-L)
- WUYTACK, J.,
Mimoza.
Brugge, De Garve, 1995. (K-L)
- ZAAT, N., e.a.,
In vorm; beleven van muzikale structuren.
Baarn, Combo, 1988. (L)

ZAAT, N., ZAAT, T.,
Hoy een lied.
Purmerend, Muusses, 1981. (L)

ZUR MUEHLEN, P.,
Kerstliedjes.
Nijkerk, Callenbach, 1996. (K)

11 CONCORDANTIELIJST

ONTWIKKELINGSDOELEN

Muzische vorming - muziek

De kleuters kunnen

- 2.1 klanken, geluiden, stilte en stemmingen in beluisterde muziek ervaren en herkennen.
- 2.2 ritme in beluisterde muziek en liedjes ervaren, herkennen en nabootsen.
- 2.3 signalen, functie en sfeer van beluisterde muziek of liedjes ervaren en herkennen en alleen of in groep reproduceren.
- 2.4 een toenemende stembeheersing ontwikkelen.
- 2.5 met plezier een toenemend vermogen tot experimenteren en improviseren ontwikkelen met klank, stem of instrument.

ONTWIKKELINGSDOELEN

Muzische vorming - attitudes

De kleuters kunnen

- 6.1 openstaan voor nieuwe dingen uit hun omgeving.
- 6.2 ervan genieten bezig te zijn met de dingen die hen omringen om hun expressiemogelijkheden te ontdekken.
- 6.3 vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven hun eigen expressiestijl tonen.
- 6.4 respect betonen voor uitingen van leeftijdgenoten, behorend tot de eigen en de andere culturen.
- 6.5 genieten van de fantasie, de originaliteit, de creativiteit en de zelfexpressie in 'kunstwerken'.

LEERPLANDOELEN Muzikale opvoeding

2.1, 5.1, 5.2, 5.3

2.2, 5.2, 7.1

3.1, 4.1

1.1, 1.2, 1.3, 1.4

1.3, 2.1, 9.1, 12.1

12.2, 14.2

2.1, 2.2, 3.1
4.1, 5.1, 5.3, 6.1,
9.1, 10, 11.1, 11.2, 12

1.4, 2.2, 3.1
12.1

12.3, 13.1, 13.2, 14.2

4.1, 5.3, 14.2, 14.3

EINDTERMEN

Muzische vorming - muziek

De leerlingen kunnen

2.1	muziek beluisteren en ervaren, muzikale impressies opdoen uit de geluidsomgeving met aandacht voor enkele kenmerken van de muziek: klankeigenschap, functie/gebruikssituatie.	1.4, 4.1, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 6.1, 6.2, 7.1, 7.2, 7.3, 7.4, 7.5, 7.6
2.2	improviseren en experimenteren, klankbronnen en muziekinstrumenten uittesten op hun klankwaarde en in een muzikaal (samen)spel daarvan gebruik maken.	2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 12.3, 13.2
*2.3	openstaan voor hedendaagse muziek, muziek uit andere tijden, andere landen en culturen.	1.4, 12.2, 14.1, 14.2, 14.3
*2.4	genieten van zingen en musiceren en dit gebruiken als impuls voor nieuwe muzikale spelideeën of aanverwante expressiewijzen.	1.4, 4.1, 4.2, 12.1, 13.1
2.5	vanuit het eigen muzikaal aanvoelen praten over het zingen en musiceren.	11.1, 11.2, 11.3

EINDTERMEN

Muzische vorming - attitudes

De leerlingen kunnen

*6.1	blijvend nieuwe dingen uit hun omgeving ontdekken.	5.3, 11.2, 14.1, 14.3
*6.2	zonder vooroordelen naar kunst kijken en luisteren.	14.1, 14.3
*6.3	genieten van het muzische handelen waardoor hun expressiemogelijkheden verruimen.	12.1, 12.2, 12.4, 14.2
*6.4	respect betonen voor uitingen van leeftijdsgenoten, behorend tot eigen en andere culturen.	13.2, 14.3